

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
NATURA, ÚS O ABÚS? (2018-2019)

Turisme, lleure i esport al medi natural

JORDI SOLER

© 2019, Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

© Dels autors dels articles

Article rebut l'octubre de 2017

Text revisat lingüísticament per Roser Carol i Àlvar Valls

ISBN: 978-84-9965-457-7

DOI: 10.2436/15.0110.22.18

Turisme, lleure i esport al medi natural

Jordi Soler Insa

Geògraf, especialitzat en planificació i gestió d'espais naturals.

Article rebut l'octubre de 2017.

Sumari

1. L'ÚS DEL MEDI NATURAL PER AL TURISME I EL LLEURE
 - 1.1. El medi natural, recurs per al turisme i el lleure
 - 1.2. La protecció dels espais naturals
 - 1.3. L'ús turístic dels espais naturals com a recurs econòmic
2. ESPORT I MEDI NATURAL
 - 2.1. La crisi de les activitats «tradicionals»: caça i pesca
 - 2.2. L'excursionisme: del romanticisme a la competició
 - 2.3. La implantació dels esports d'hivern: l'esquí
 - 2.4. Esports d'aventura. Noves activitats de turisme i lleure
 - 2.5. Ciclisme de muntanya i circulació motoritzada
3. LLEURE I TURISME ALS ESPAIS NATURALS
 - 3.1. Evolució del lleure als espais naturals
 - 3.2. Les marques turístiques vinculades al medi natural
 - 3.3. El foment públic del turisme a la natura
4. EL TRACTAMENT DE L'ESPAI: INFRAESTRUCTURES, EQUIPAMENTS I SERVEIS
 - 4.1. Ocupació intensiva i ocupació extensiva de l'espai
 - 4.2. Equipaments i infraestructures per al lleure al medi natural
5. PERSPECTIVES I REPTES DE FUTUR
 - 5.1. El perill de «morir d'èxit»
 - 5.2. L'equilibri entre la conservació, l'ús social i el desenvolupament
 - 5.3. Regulació: l'ordenació dels usos al medi natural. El paper de l'Administració
 - 5.4. Autoregulació: el paper del sector privat i del teixit social
 - 5.5. La importància de la comunicació: els missatges

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES I DOCUMENTALS

1. L'ÚS DEL MEDI NATURAL PER AL TURISME I EL LLEURE

1.1. *El medi natural, recurs per al turisme i el lleure*

Les relacions de la societat, al llarg de la història, amb el medi natural han estat sustentades bàsicament en l'aprofitament: el medi ens ofereix els indrets on establir els assentaments humans i ens proporciona els recursos per viure i progressar: bàsicament, aliments i matèries primeres per a l'elaboració de tota mena de productes. Els grans avenços en les civilitzacions han estat conseqüència de canvis en les formes de relació amb el medi. L'ús del medi natural per al lleure és, doncs, una altra forma d'aprofitament, probablement present a totes les societats i en tots els períodes històrics. En l'actualitat algunes tradicions o pràctiques esportives de comunitats rurals, com ara les del País Basc, en són testimoni.

Tanmateix, és a partir del segle XIX, en paral·lel i com a reacció al procés conegut com a «revolució industrial», que comporta un cop més un canvi substancial en les relacions amb el medi, que la valoració i l'ús del medi natural com a espai per al lleure, amb finalitats culturals o esportives, pren unes majors proporcions i experimenta un creixement que permetrà, a Catalunya com al conjunt dels països de l'anomenat «primer món», utilitzar l'expressió «civilització del lleure».

Al mateix temps, es desenvolupa un fenomen, el turisme, estretament vinculat a la recerca d'espais d'interès cultural i, en general, d'espais per al lleure, que d'un estadi inicial en el qual es tractava d'una pràctica restringida a minories benestants ha derivat, de la mà dels avenços socials, com ara el descans setmanal i les vacances remunerades, en un fenomen universal, que ha esdevingut una veritable indústria, la indústria turística, amb una rellevància econòmica extraordinària en termes d'aportació al PIB i de circulació de persones i de capitals. En la mesura que els espais naturals són valorats i usats com a espais per al lleure, s'han incorporat també com un recurs de la indústria turística.

És sobrer recordar la importància que té el turisme a Catalunya, tant per la seva posició com a territori receptor com pel seu paper com a mercat emissor.

Amb el risc que comporten totes les simplificacions, l'ús del medi natural com a recurs per al turisme i el lleure es fonamenta, com han destacat alguns especialistes i professionals en la matèria, en tres aspectes bàsics: el paisatge com a *espectacle*, el medi natural com a *escenari* i el «paisatge viu».

L'ús del paisatge com a espectacle és probablement l'aprofitament més habitual del medi natural com a recurs per al lleure i el turisme. Té fondes arrels en la naturalesa humana i en la capacitat de valorar estèticament la natura. Ha estat així al llarg de tota la història, però, sens dubte, el romanticisme ha contribuït poderosament a aquesta valoració i a l'extensió del desig de contemplació que comporta. Des de les grans formacions geològiques, el mar, els rius, els colors canviants dels boscos, els arbres monumentals o les flors, a Catalunya tenim molts exemples d'espectacles naturals icònics, que aporten el valor vinculat a l'experiència de la seva observació.

La pràctica de determinades activitats d'allò que podem qualificar com a turisme o lleure «actiu» requereix que l'escenari obligat o, si més no, el més adient, sigui el medi natural. Era així amb la pràctica de l'alpinisme o l'excursionisme, que van néixer, a finals del segle XIX, amb una gran tradició i implantació a Catalunya, i ha estat així amb tot un conjunt d'activitats, que es poden practicar com a esport o, simplement, com a lleure: senderisme, escalada, esquí, esquí nòrdic o de muntanya, navegació per aigües braves, descens de barrancs, ciclisme o equitació de muntanya, circulació motoritzada, vol sense motor i altres modalitats que van apareixent.

Finalment, cal esmentar la poderosa atracció que sempre ha comportat el «paisatge viu», llicència literària, en aquest cas, per a definir la fauna. La presència de la fauna salvatge, en llibertat, és un dels primers recursos de la història de l'ús per al lleure del medi natural. Va ser així des del moment en què la caça va deixar de ser una activitat de subsistència, destinada a la provisió d'aliments, per esdevenir una activitat de lleure, reservada inicialment a l'aristocràcia i als grans terratinents. La creació de terrenys acotats i d'ús privatiu per a la noblesa i la reialesa, destinats a la cacera, ha estat una fórmula de protecció d'espais naturals utilitzada des de l'antiguitat.

Dins, però, de l'evolució que experimenten les relacions entre la societat i el medi natural, des del segle XIX, la fauna salvatge s'ha incorporat a l'«espectacle» de la natura i esdevé un recurs, doncs, per a la seva observació. Així, en els darrers anys, s'ha configurat una oferta turística i de lleure basada en la presència de la fauna, amb la particularitat que la fauna és un element mòbil del paisatge i, per tant, en alguns casos, no se'n pot garantir la contemplació. Amb tot, fins i tot en aquests casos, la consciència de la seva presència i, per tant, l'expectativa de l'observació ja són prou atractives. Als espais naturals catalans s'ha multiplicat als darrers anys aquest tipus d'oferta: observatoris d'aus als aiguamolls o de rapinyaires als cingles del Prepirineu, rutes de la marmota, de l'isard, brama dels cérvols i, encara incipient, l'observació de l'os.

Precisament, és significatiu, en aquest darrers cas, que la posada en valor de l'os com a recurs turístic fos un dels arguments utilitzats per l'Administració per a seduir a les zones rurals de l'Aran o de l'Alt Pirineu i aconseguir així corregir el rebuig a la repoblació amb exemplars eslovens. També l'observació de la flora i, en especial, d'algunes espècies com ara les orquídies constitueix un atractiu per a un segment de visitants.

En aquests casos, tant pel que fa a la natura com a espectacle com pel que fa als elements de la fauna i la flora, molt sovint l'interès dels visitants, turistes o professionals, es concreta en l'obtenció d'una bona imatge. Cal tenir present que en la fotografia de la natura és molt important l'aplicació del principi de no pertorbació. En aquest sentit, el Decret 148/1992 regula les activitats fotogràfiques que poden afectar les espècies de la fauna salvatge, però és encara més important l'autoregulació i, en aquesta direcció, convé destacar el *Quadern de bones pràctiques de fotografia de la natura* de la Institució Catalana d'Història Natural.

1.2. La protecció dels espais naturals

Probablement l'evidència més clara que el segle XIX marca un tomb en les relacions entre la societat i el seu entorn natural és el naixement de les idees de protecció de la natura o, millor, de la formulació administrativa de la protecció de la natura, és a dir, el naixement dels espais naturals protegits.

Convencionalment es considera que la creació del Parc Nacional de Yellowstone, mitjançant una llei aprovada pel Congrés dels Estats Units l'any 1872, va ser l'inici de les polítiques de protecció d'espais naturals. Allò que resulta significatiu és el fet que la idea de protegir aquell paisatge certament excepcional de l'estat de Wyoming va sorgir d'una expedició, procedent de les ciutats de la costa est, que tenia com a objectiu avaluar l'interès públic d'uns territoris, com tants d'altres, arrabassats als seus pobladors primigenis. La conclusió d'aquells primers visitants va ser, però, que calia protegir aquell territori, desestimant l'aprofitament convencional dels seus recursos, per tal que en poguessin fruit «les generacions futures».

És a dir, la idea de protegir espais naturals és una idea urbana, sovint aliena a les comunitats rurals on es desplega, que es fonamenta en un nou ús del territori que té uns atributs de naturalitat i de bellesa, que el fan mereixedor d'aquesta protecció: el lleure,

l'esport a l'aire lliure, el gaudi espiritual, activitats, com hem vist, associades al turisme, la qual cosa ha originat el fet que, en l'actualitat, els espais protegits siguin veritables productes turístics.

En el cas de Catalunya és així, com a la resta de països que s'industrialitzen al llarg del segle XIX. La protecció dels espais naturals es formula, ja a finals d'aquest segle, des de dos corrents de pensament: d'una banda, l'excursionisme, que beu de les fonts del Romanticisme i de la Renaixença, i de l'altra, l'higienisme, que es desenvolupa de la mà del socialisme utòpic i els moviments urbanístics que cerquen solucions per a la qualitat de vida dels ciutadans.

L'enginyer de forests tarragoní Rafael Puig i Valls va fer l'any 1893 un viatge als Estats Units on va conèixer de primera mà l'experiència de Yellowstone i de la Festa de l'Arbre a l'estat de Nebraska, refermant-se així la seva vocació proteccionista, que ja s'havia palesat quan es va integrar uns anys abans, el 1884, a la comissió formada per dos membres de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, un de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i ell mateix amb l'objectiu de constituir el nucli inicial d'una entitat dedicada a la defensa de la natura. Pocs anys després, al tercer Congrés Excursionista Català, celebrat a Tarragona l'abril de 1914, la Societat Cívica Ciutat Jardí, que recollia la tradició higienista, presentava una proposta en la qual demanava que la recent estrenada Mancomunitat de Catalunya desenvolupés un pla de creació de parcs nacionals i reserves forestals, assenyalant ja alguns espais, com Montserrat, el Montseny o Collserola.

De fet, el mateix any 1914, la Mancomunitat va admetre a tràmit la moció aprovada pel Congrés Excursionista i poc després va iniciar els tràmits amb l'encàrrec d'un seguit d'estudis previs per a protegir el massís del Montseny. Un cop suprimida la Mancomunitat, la reinstaurada Diputació de Barcelona conclou la protecció de la part alta del Montseny mitjançant la creació del Patronat de la Muntanya del Montseny l'any 1928. Així, aquest massís esdevenia el primer espai natural català dotat d'una fórmula jurídica de protecció i d'un òrgan de gestió. Haurien de passar gairebé cinquanta anys perquè es tornés a dur a la pràctica una política, basada en un exercici previ de planejament, de protecció d'espais naturals. Es tracta de la iniciativa de la Diputació de Barcelona, a la qual s'afegeix la de Girona en el cas del Montseny, de crear un conjunt de «parcs naturals» a la província barcelonina mitjançant l'aprovació de plans especials urbanístics. Amb la constitució del primer Govern de la Generalitat, un cop aprovat l'Estatut d'Autonomia que li conferia la competència de la creació, planificació i gestió

d'espais naturals protegits, es posa en marxa la política de creació de parcs i reserves del govern català. En aquest llarg període de cinquanta anys s'havia viscut la creació per part del Govern espanyol d'un únic espai protegit a Catalunya, a banda del cas del Montseny: el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, creat l'any 1955, per voluntat expressa del general dictador després d'una visita a les explotacions hidroelèctriques de la zona.

En l'actualitat, Catalunya disposa d'una vintena d'espais de protecció especial d'acord amb la legislació catalana sobre la matèria, als quals caldria afegir els nou espais que formen part de la xarxa de la Diputació de Barcelona i que no tenen una figura de protecció especial a l'empara de la llei d'espais naturals, i alguns espais gestionats amb fórmules consorciades, com ara la serra de les Gavarres.

Al mateix temps que es desenvolupava la política de creació d'espais naturals protegits s'han anat desenvolupant i perfeccionant els criteris que sustenten aquestes polítiques. Als arguments fonamentalment estètics que van inspirar la creació dels primers parcs, s'hi han afegit criteris de representativitat, vulnerabilitat i excepcionalitat; en definitiva, de protecció de la diversitat biològica amb una base científica. D'acord amb aquests criteris, el Govern català va aprovar a la dècada dels noranta el Pla d'espais d'interès natural, que inclou més de 180 espais i més d'un milió d'hectàrees, més de setanta-set mil de les quals són marines. Aquests espais tenen una protecció genèrica, però tan sols la trentena que formen part del conjunt d'espais naturals de protecció especial, de la xarxa de la Diputació de Barcelona o d'altres instruments de protecció posseeixen òrgans específics de gestió.

1.3. *L'ús turístic dels espais naturals com a recurs econòmic*

L'anàlisi de les dades demogràfiques de les comarques i altres zones de muntanya del nostre país dels darrers cinquanta anys mostra una evidència: durant la major part del segle XX, les comarques i municipis de muntanya experimenten un procés de pèrdua de població i de buidat demogràfic. Aquest procés s'inicia una mica abans o una mica més tard, segons les comarques, i s'accentua després de la Guerra Civil per arribar a tocar fons a la dècada dels setanta o dels vuitanta, segons el cas. Aquest procés, motivat per la crisi de les activitats econòmiques tradicionals, duu al despoblament total d'alguns petits nuclis de població, tendència que es comença a revertir a partir de les

dècades dels vuitanta i dels noranta. Aquest procés ha estat analitzat als municipis del Pirineu o als petits municipis del Parc Natural del Montseny i mostra la mateixa evolució. En tots els casos hi ha pràcticament una única explicació per entendre l'aturada del procés de despoblament i el creixement posterior: el turisme.

El turisme, que, com a fenomen massiu i activitat econòmica rellevant arriba als municipis del litoral a la dècada dels seixanta, ho fa vint anys més tard, més o menys, als municipis de muntanya, on el creixement de les darreres dècades es produeix per dos motius: s'ofereixen noves oportunitats d'ocupació per a la població local i, sobretot, per a un contingent molt important de població immigrada. El turisme es va oferir, doncs, com l'alternativa, si no única, sí la més eficient, per a substituir les activitats vinculades a un sector primari en crisi; fins i tot és el turisme, amb el consum de productes de proximitat, un dels factors determinants, també, per explicar una certa recuperació de l'agricultura i la ramaderia.

Cal recordar, en aquest punt, que el principal recurs turístic que ofereixen les comarques de muntanya, a banda d'un patrimoni cultural notable, és el seu paisatge, el seu medi natural i, per tant, les activitats de lleure i esport que hi són vinculades: des de l'aparició dels anomenats esports d'hivern fins a l'increment exponencial del senderisme, les passejades o les activitats d'aparició relativament més recent, com els denominats esports d'aventura, l'oferta de turisme actiu, l'ecoturisme o altres modalitats o productes turístics.

De manera inevitable, l'increment de la freqüentació del medi natural per a dur a terme activitats esportives o de lleure, les infraestructures destinades a satisfer les noves demandes de mobilitat o aquelles específicament destinades a determinades activitats i, finalment, l'extensió a les comarques de muntanya d'una urbanització forassenyada relacionada amb les segones residències han plantejat el problema de l'impacte que totes aquestes activitats produeixen en el principal recurs en què se sustenten, el medi natural.

El cas dels espais naturals protegits és prou significatiu. Des del seu naixement, un dels objectius dels espais protegits, parcs i reserves, ha estat el seu ús i gaudi públic, vinculat a activitats culturals, esportives i de lleure. Això es fa palès ja des de les primeres actuacions que duen a terme les administracions d'aquests espais. Així, Pedro Pidal, marquès de Villaviciosa, «pare» de la llei espanyola de parcs nacionals, una de les primeres d'Europa, i comissari de Parcs Nacionals durant molts anys, manifesta que una de les actuacions prioritàries ha de ser bastir una xarxa de carreteres i camins

que faciliti l'accés dels visitants. El mateix fa el Patronat de la Muntanya del Montseny, que obre i arranja camins, estudia fins i tot projectes d'accés mecanitzat, amb funicular, a la vall de Santa Fe i crea altres serveis per als visitants.

Quan el medi natural s'incorpora com un recurs turístic de primer ordre, els parcs nacionals, els parcs naturals i les reserves reuneixen uns requisits òptims per a la seva incorporació al mercat turístic. D'una banda, la seva pròpia qualificació evoca en l'imaginari del visitant l'excepcionalitat del lloc; de l'altra, l'actuació de l'Administració garanteix la conservació del recurs i facilitats per a l'accés, a banda d'altres serveis complementaris. Així, els parcs nacionals esdevenen una «marca turística» d'èxit a nivell internacional i nacional i, a continuació, s'hi afegeixen altres categories de protecció: parcs naturals, reserves de la biosfera o reserves de fauna. Al voltant d'aquests espais es desenvolupa un conjunt de productes i serveis turístics que generen llocs de treball i una activitat econòmica molt important.

A la «Primera avaluació del sistema d'espais naturals protegits de Catalunya», feta per la Institució Catalana d'Història Natural i publicada l'any 2008 amb el títol *Protegits, de fet o de dret?*, els autors, sense aportar dades específiques per la dificultat de trobar dades referenciades als espais protegits, arriben, però, a la conclusió que la realitat desmenteix una de les prevencions habituals davant la creació d'aquests espais: els espais naturals protegits, i particularment aquells de protecció especial que disposen d'instruments i d'òrgans de gestió, no sols no constitueixen un fre per al desenvolupament econòmic, sinó que han esdevingut un motor econòmic significatiu, vinculat principalment al sector serveis, sobretot en aquelles comarques de muntanya on han substituït el sector primari; tot i que també les activitats agràries s'han beneficiat de l'existència dels espais protegits, a través de les inversions en infraestructures, les subvencions directes o la generació d'un mercat de consum de proximitat.

En l'estudi realitzat per l'Obra Social de La Caixa el juliol de 2015 ja es posen xifres a l'impacte econòmic dels espais naturals protegits. Aquest estudi analitza setze espais, majoritàriament de protecció especial (tretze parcs naturals, un parc nacional i dos espais naturals d'interès natural). L'estudi calcula un total de gairebé set milions de visitants a aquests espais l'any 2012, incloent, això sí, els dos milions i mig del Parc de Collserola, amb unes característiques periurbanes molt singulars (vegeu la taula 1). Finalment, l'estudi avalua l'aportació d'aquest conjunt d'espais naturals al valor afegit brut de les activitats econòmiques que estima en 192,4 milions d'euros, 159 dels quals corresponen al sector serveis, 18,4 a les activitats pròpies de la gestió dels espais i 14,9

a les activitats agràries (vegeu la taula 2). En un altre ordre, l'estudi estableix que aquests espais han generat, de manera directa o indirecta, més de 5.000 llocs de treball. Pel que fa a la significació de l'aportació econòmica i de llocs de treball d'aquests espais en relació amb el seu entorn, és a dir, amb les comarques on estan emplaçats, la proporció és més alta i significativa a les comarques de muntanya del Pirineu i de les serres de l'interior.

TAULA 1. *Estimació del nombre de visitants de diferents espais naturals*

<i>Espai natural</i>	<i>Visitants (any 2012)</i>
Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa	600.000
Parc Natural del Cadí-Moixeró	430.000
Parc Natural del Delta de l'Ebre	355.100
Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà	225.849
Parc Natural del Montseny ¹	1.057.090
Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac	148.235
Parc Natural del Cap de Creus	500.000
Parc Natural dels Ports	256.000
Parc Natural de la Serra de Montsant	72.000
Parc Natural de l'Alt Pirineu	211.640
Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter	205.000
Parc Natural de Collserola	2.500.000
Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici	299.658
Paratge Natural d'Interès Nacional de l'Albera	53.000
Espai Natural Protegit de les Gavarres ²	30.800
Espai Natural Protegit de la Serra de Montsec ³	50.079

1. Estimació a partir de les dades de visitants atesos i de les estimacions fetes pel mateix parc l'any 2008.

2. Estimació pròpia.

3. Visitants al congost de Mont-rebei.

Resta de dades dels diferents espais o del DAAM.

Font: *Estimació del nombre de visitants de diferents espais naturals protegits de Catalunya*. Barcelona: Institut Cerdà: Obra Social "la Caixa", 2015, p. 47.

<https://obrasociallacaixa.org/documents/10280/586356/impacto_economico_y_social_espacios_naturales_protegidos_catalunya_ca.pdf/7bba22d9-8563-483b-9eee-9325bcd44c5>.

TAULA 2. *VAB total generat en diferents espais naturals*

<i>Espai natural</i>	<i>Activitats del sector serveis</i>	<i>Pròpia gestió de l'espai</i>	<i>Activitats agrícoles</i>	<i>VAB total</i>
Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa	21.349.404	844.129	1.126.624	23.320.157
Parc Natural del Cadí-Moixeró	14.628.107	468.291	129.605	15.226.002
Parc Natural del Delta de l'Ebre	16.703.093	1.684.607	284.213	18.671.912
Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà	11.147.912	629.036	5.226.123	17.003.070
Parc Natural del Montseny	16.277.584	4.267.213	499.619	21.044.416
Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac	811.840	1.370.942	110.714	2.293.496
Parc Natural del Cap de Creus	26.491.223	567.081	8.195	27.066.498
Parc Natural dels Ports	7.245.349	347.051	424.357	8.016.757
Parc Natural de la Serra de Montsant	2.959.752	626.464	66.544	3.652.760
Parc Natural de l'Alt Pirineu	7.792.361	995.950	134.351	8.922.663
Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter	11.932.547	127.616	2.737.891	14.798.054
Parc Natural de Collserola	2.289.129	3.931.556	414.464	6.635.149
Parc Nacional d'Aiguestortes i Estany de Sant Maurici	14.552.372	2.115.010	486	16.667.868
Paratge Natural d'Interès Nacional de l'Albera	1.769.987	105.151	2.319	1.877.457
Espai Natural Protegit de les Gavarres ²	1.186.441	356.148	2.386.198	3.928.787
Espai Natural Protegit de la Serra de Montsec ³	1.856.676	s. d.	1.392.449	3.249.125
Total	158.993.776	18.436.243	14.944.153	192.374.172

Font: *Impacte econòmic i social dels espais naturals protegits de Catalunya*. Barcelona: Institut Cerdà: Obra Social "la Caixa", juliol 2015, p. 107.

<https://obrasociallacaixa.org/documents/10280/586356/impacto_economico_y_social_espacios_naturales_protegidos_catalunya_ca.pdf/7bba22d9-8563-483b-9eee-9325bcdb44c5>.

En definitiva, els espais naturals protegits exerceixen un paper rellevant dins de les activitats turístiques i de lleure vinculades al medi natural, amb l'avantatge que es tracta d'espais sotmesos a un planejament i a una regulació que poden afavorir —o així hauria de ser— una millor ordenació d'aquest tipus d'activitats i l'adopció de mesures que en garanteixin la compatibilitat amb la preservació dels valors naturals en què se sustenten. L'impacte econòmic que representa l'atracció dels nostres paisatges és notable; es tracta, però, d'un sector que s'afegeix a d'altres, amb uns impactes econòmic i territorial més significatius, com les estacions d'esquí —entorn dels 300 milions anuals de volum de negoci segons el sector— o altres sectors emergents, com l'anomenat turisme actiu, amb unes 262 empreses censades, encara incipient, però significatiu en algunes comarques, com el Pallars Sobirà.

2. ESPORT I MEDI NATURAL

2.1. *La crisi de les activitats «tradicionals»: caça i pesca*

La cacera i la pesca en aigües continentals són probablement les dues modalitats més antigues —i, d'altra banda, més arrelades en el món rural— d'ús del medi natural per a l'esport i el lleure. Ha estat així des que la seva pràctica va deixar d'estar associada a la subsistència, i es va estendre i popularitzar quan va deixar d'estar pràcticament restringida a la noblesa i els grans propietaris. En la mesura, doncs, que, des de finals del segle XIX, la regulació de la caça permet una certa liberalització, propiciant així la creació d'associacions de caçadors que arriben a acords amb els propietaris dels terrenys per a l'aprofitament cinegètic, es pot considerar que l'exercici de la caça —o de la pesca— ha esdevingut un dret social força consolidat en el medi rural.

Convé recordar que el 97 % del territori de Catalunya és susceptible d'aprofitament cinegètic. Se n'exclouen, per raons de conservació, els espais amb un règim de protecció més estricta, com ara el parc nacional, o aquells amb un règim específic de protecció de la fauna, com ara les reserves naturals o els refugis de caça. Dins del territori apte per a la cacera, la major part del territori (gairebé un 80 %) està format per les àrees privades de caça, terrenys de propietat principalment privada en els quals, a partir d'un acord amb el propietari, el dret d'aprofitament cinegètic correspon,

usualment, a una societat de caçadors del municipi o els municipis de l'entorn, i el seu exercici està regulat mitjançant els plans tècnics de gestió cinegètica. A les reserves nacionals de caça i les zones de caça controlada (poc més del 10 % del territori), en terrenys majoritàriament de propietat pública, la gestió és bàsicament pública i sotmesa a un planejament tècnic anual. Els terrenys d'aprofitament cinegètic comú o terrenys lliures de caça constitueixen un 7,7 % del territori i són aquells que no han estat classificats amb cap de les figures que comporten una gestió i una titularitat específiques; el seu accés és lliure i l'única regulació és la que deriva de la normativa general (vegeu la figura 1).

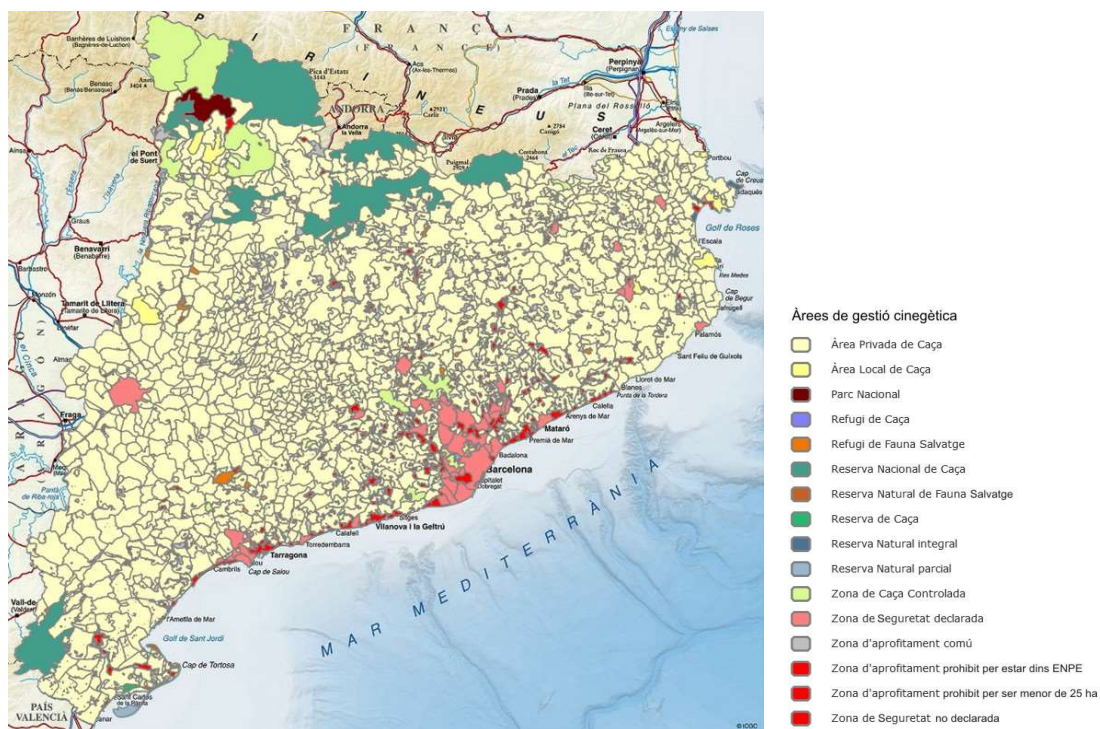

FIGURA 1. Mapa de caçera de Catalunya.

Font: <<http://sig.gencat.cat/visors/Cacera.html>>.

Aquest és, doncs, l'escenari on es practica la caça a Catalunya. Val a dir que, a la Vall d'Aran, les competències de caça i pesca han estat transferides al Conselh Generau, que gestiona les zones de caça controlada de la Vall d'Aran i de Naut Aran. A grans trets i pel que fa a l'anàlisi objecte d'aquest apartat, caldrà considerar, principalment, l'exercici de la caçera a les zones de gestió pública i a les zones de gestió privada, la gran majoria, i les dues grans modalitats: caça major i caça menor.

Com ja s'ha assenyalat, és evident que la caça és una activitat fortament arrelada al nostre país, però si es pot parlar de crisi és perquè les tendències actuals palesen dos fets significatius: el nombre de llicències vigents de caça ha seguit una evolució clara a la baixa —de les més de cent mil llicències l'any 1995 s'ha passat a una reducció d'un 36% vint anys més tard (vegeu la figura 2)— i al mateix temps l'edat mitjana dels membres de les societats de caçadors ha anat creixent, amb un baix índex de renovació generacional.

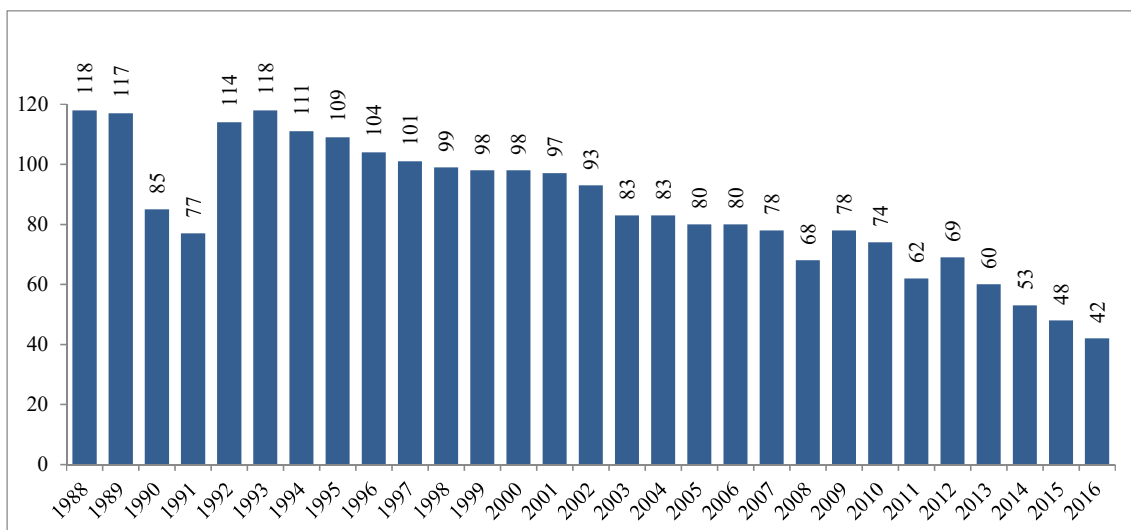

FIGURA 2. Evolució del nombre total de llicències emeses de caça (1988 a 2016).

Font: *Dades estadístiques de la cacera a Catalunya. Temporada 2015-2016*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació, p. 6.

<<http://agricultura.gencat.cat/web/.content/06-medi-natural/caca/enllacos-documentos/estadistiques-indicadors/fitxers-binari/dades-estadistiques-activitat-cinegetica-catalunya-temporada-2015-2016.pdf>>.

Diferents factors poden incidir en aquesta situació, entre les quals la percepció social, influïda per una visió ecologista molt proteccionista, i l'aparició d'altres alternatives de lleure en el medi natural, més atractives, segons sembla, per a les noves generacions. A aquesta situació cal afegir-hi la paradoxa que la superpoblació de senglar converteix els caçadors en el principal instrument per al control d'aquesta espècie. Serveixi com a exemple l'evolució del nombre de captures: a principi dels noranta, per sota de les 10.000; amb el tombant de segle, es van doblar les captures, que van superar les 20.000, i en la memòria de la temporada 2015-2016 es registren 50.000 peces abatudes. Això fa que, quan els senglars s'arriben a passejar pel barri de Gràcia, a Barcelona, o els danys als conreus comencen a ser importants, totes les mirades es fixin

en els caçadors, fins al punt que algunes colles senglaraires manifesten que la seva activitat ha deixat de ser una pràctica de lleure per esdevenir una mena de deure social.

La situació és diferent en la caça menor, en què, malgrat les importants repoblacions, la comparació de les dades de captures en els darrers anys apunta cap a una certa estabilització o un descens evident en els casos, per exemple, de la perdiu roja o de la llebre. La disminució d'aquestes espècies s'explica per la pèrdua d'espais oberts, agrícoles o de pastura, a favor de l'augment d'espais forestals. Es tracta, en tot cas, d'una activitat també força estesa, que permet una major varietat de mètodes de cacera i amb un component de lleure indubtable, en l'exercici de la qual i en funció de les zones cal vetllar, d'una banda, per la idoneïtat o no de les repoblacions, i de l'altra, per modular la pressió cinegètica en funció de la viabilitat de les poblacions.

Un tercer grup que cal considerar és el dels ungulats —isards, cérvols, cabres salvatges i cabirols—, presents a les reserves nacionals de caça del Pirineu i del Prepirineu, tot i que també viuen a les àrees privades de caça d'aquesta zona geogràfica i d'algunes serres interiors, especialment al massís dels Ports. Les captures evidencien una tendència a l'alça, especialment en el cas del cabirol, que s'ha estès ràpidament a partir, sobretot, de les repoblacions dels anys noranta. El cabirol té una àrea de distribució molt més extensa i és, d'aquestes quatre espècies, l'ungulat més present a les àrees privades de caça i ja és el que presenta, amb diferència, un major nombre de captures. El mètode d'acostament que s'utilitza per a la caça d'aquestes espècies d'ungulats, sobretot quan es cerca l'obtenció d'un trofeu, garanteix un control de les captures i és, possiblement, el que més s'adiu a la pràctica esportiva. D'altra banda, la caça d'ungulats a les reserves i àrees de caça és una font d'ingressos per als municipis on estan ubicades.

Malgrat que les competències en regulació de la caça estan transferides a la Generalitat de Catalunya, la llei bàsica continua essent la llei estatal de 1970. El Govern i el Parlament de Catalunya no han anat més enllà d'un projecte de llei i no han aprovat encara una llei pròpia, a banda de les ordres de vedes i de regulacions específiques, malgrat el consens generalitzat a considerar necessària l'actualització i adaptació de la normativa estatal. Amb tot, la Generalitat de Catalunya ha elaborat el Pla Estratègic de la Caça, amb la voluntat que sigui «el marc de referència de l'activitat cinegètica que ha de permetre i fomentar la sostenibilitat de la caça».

El Pla Estratègic de la Caça a Catalunya es planteja tres objectius fonamentals: «definir una caça sostenible dins de la natura i les altres activitats territorials»;

«reconèixer els valors culturals de la caça i les funcions que realitza dins de la societat catalana» i «potenciar l'activitat cinegètica com a pràctica esportiva lligada a la natura». En funció d'aquests objectius, el pla proposa un conjunt de programes d'actuació relacionats, entre altres aspectes, amb la funció que ha de tenir la caça en la conservació del medi natural i la recuperació d'hàbitats, en la gestió de la fauna salvatge i en el control d'espècies oportunistes o exòtiques. Altres programes incideixen en la formació dels caçadors, el reconeixement social del paper de la caça o la compatibilitat de l'exercici de la caça amb altres usos del medi natural.

En definitiva, la caça és un dels usos més antics i consolidats del medi natural i un dels que aplega un major nombre de practicants. Val a dir que la Federació Catalana de Caça, segons dades de l'Idescat de l'any 2015, amb 43.160 llicències federatives, és la tercera federació, darrere de les de futbol i basquetbol, en nombre de llicències. Això dona una idea de la seva importància i implantació territorial. Més enllà d'algunes repoblacions poc o gens curoses o d'alguns episodis de sobreexplotació cinegètica o de la incidència que pugui tenir el furtivisme, certament la caça és compatible amb la preservació dels valors naturals i, més encara, és i pot ser una activitat que ajudi a la conservació del medi natural i de les espècies de fauna salvatge, fins al punt que, com s'evidencia en el cas del porc senglar, una disminució de la pressió cinegètica pot resultar contraproductiu i obligar l'Administració a adoptar altres mesures que, en tot cas, poden ser complementàries, com l'esterilització d'exemplars o la inserció de la carn de senglar en el mercat alimentari.

Finalment, l'exercici de la caça té el punt fort que es practica, de manera majoritària, en un marc d'associacionisme, mitjançant les societats de caçadors, i amb una intervenció molt important de la Federació. Això facilita l'adopció de mesures de control, de seguiment, de participació dels implicats i de regulació, la qual —cal recordar-ho— convé actualitzar amb una llei pròpia de caça per al territori català.

La situació de la pesca és fins a un cert punt diferent. La pesca continental disposa d'un marc legislatiu relativament recent: la Llei 22/2009, de 23 de desembre, d'ordenació sostenible de la pesca en aigües continentals, pendent, però, del seu desplegament reglamentari, la qual cosa fa que, mentre aquest no es produeixi, regeixi la regulació general que estableix la llei espanyola de 1942, i l'Ordre de 2003 pel que fa als períodes hàbils de pesca. D'altra banda, l'evolució del nombre de llicències assenyalava una tendència a l'alça o amb unes oscil·lacions anuals que mantenen el nombre de llicències vigents per sobre de les cent mil i el nombre de permisos per a les

zones de pesca controlada per sobre dels setanta mil. Probablement, la pesca reuneix unes característiques —escenaris naturals, possibilitats de pràctica individual o en grups reduïts, exercici físic, tranquil·litat— que la fan atractiva com a activitat recreativa i, mitjançant les competicions, també com a activitat esportiva.

La pesca continental es practica en tots aquells cursos d'aigua i embassaments on la continuïtat dels cabals garanteix el manteniment de poblacions de peixos aptes per a la pesca. Pel que fa a les espècies que es poden pescar, la regulació catalana es desenvolupa mitjançant les resolucions anuals i distingeix entre les espècies autòctones pescables, moltes de les quals sense mort, i les espècies introduïdes, la captura de les quals, amb comptades excepcions, en el cas de les carpes i les truites irisades, comporta l'obligatorietat de la seva eliminació. Finalment, existeix el catàleg d'espècies protegides, la pesca de les quals està prohibida.

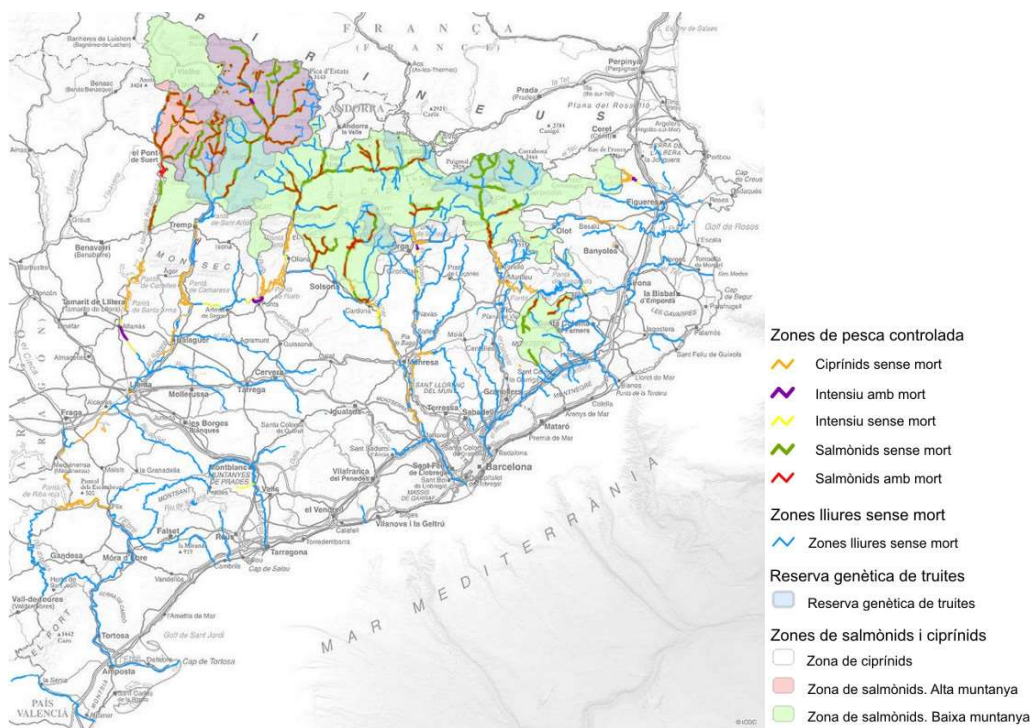

FIGURA 3. Mapa de la pesca a Catalunya.

Font: Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació. <<http://sig.gencat.cat/visors/Pesca.html>>.

Les aigües continentals catalanes, als efectes de les seves poblacions de peixos, es classifiquen en tres grans zones: la zona de salmònids d'alta muntanya a l'Alt Pirineu, la zona de salmònids de baixa muntanya al Pirineu, el Prepirineu i un sector del sistema

Montseny - Guillerries - Collsacabra, i la zona de ciprínids a la resta del territori català. Pel que fa a la classificació dels trams, hi ha els refugis de pesca, destinats a la protecció i la conservació; les zones de pesca controlada, sotmeses als plans d'ordenació, on es pot practicar la pesca amb mort o sense, tant de ciprínids com de salmònids, i les zones de pesca lliure sense mort, tant a l'àrea de salmònids com a l'àrea de ciprínids (vegeu la figura 3). La tendència dels darrers anys apunta cap a un increment dels trams de zona lliure sense mort i a una contenció de les zones de pesca controlada, malgrat que la captura amb mort està molt arrelada a la pesca tradicional. També ha augmentat el nombre i l'extensió total dels refugis de pesca.

Els principals problemes que planteja i, alhora, afronta la pràctica de la pesca tenen a veure, sobretot, amb les repoblacions i la qualitat dels hàbitats fluvials, aigua i riberes. A aquestes dues qüestions cal afegir-hi l'efecte causat pels embassaments.

Pel que fa a la qualitat dels hàbitats fluvials, l'Agència Catalana de l'Aigua, en la memòria del programa de seguiment i control de les conques internes de Catalunya, destaca que un 33 % dels trams fluvials estudiats presenten un estat inferior a bo i un 39 %, un estat proper a bo, però en risc, mentre que un 22% es troben en bon estat, generalment a les capçaleres, i no hi ha dades d'un 6 %. Aquestes dades sintetitzen indicadors biològics, fisicoquímics i hidromorfològics. També dins del «Projecte Rius» que duu a terme l'Associació Hàbitats mitjançant un nodrit grup de voluntaris es porta a terme una anàlisi sistemàtica a 176 trams de rius que sumen 88 km mostrejats. És evident que el programa de sanejament de les aigües superficials ha donat resultats, amb millores substancials dels valors mitjans de l'índex simplificat de qualitat de l'aigua, evidents en algunes conques molt degradades com la del Besòs o la de l'Anoia. També han contribuït a aquesta millora de l'estat dels nostres rius les polítiques de protecció d'espais naturals i d'espècies de flora i fauna, tal com es recull en els resultats anuals del programa Carimed (efectes del canvi ambiental en les comunitats d'organismes dels rius mediterranis) aplicat als rius de la província de Barcelona i singularment dins la Xarxa de Parcs Naturals, que evidencien una millora continuada.

Tanmateix, les dades que ofereix l'Agència Catalana de l'Aigua són lluny encara d'oferir un escenari acceptable. Probablement la concentració d'usos industrials, urbans, agrícoles i d'infraestructures en els trams que es troben en pitjor estat fa difícil la seva millora. Cal, en tot cas, concentrar les actuacions en aquest gairebé quaranta per cent de trams fluvials que poden decantar-se cap a un estat bo o cap a una degradació, procés que en rius amb un règim tan inestable com els mediterranis, pot desencadenar-se amb

una relativa facilitat. A banda dels aspectes relacionats amb el cabal —captacions, extraccions i interrupcions, amb una gran incidència en la connectivitat i, per tant, en la persistència de la fauna fluvial— i amb els aspectes relacionats amb la qualitat de les aigües —abocaments, depuració—, cal incidir també en els usos del sòl i, d'una manera especial, en la conservació dels boscos de ribera.

Els factors que incideixen en la qualitat ecològica dels rius configuren el medi en el qual es duu a terme la pesca. Són, en general, factors derivats d'activitats que no tenen cap relació amb aquesta, però que hi influeixen d'una manera determinant. Val a dir que hi ha espècies pescables, com la truita, el barb o la bagra, que exigeixen un alt nivell de qualitat de les aigües. En el grup de les espècies pescables menys exigents hi podem situar les carpes. Hi ha, però, una activitat tradicionalment relacionada amb la pesca que sí que té una notable influència en l'estat general de les nostres aigües: les introduccions artificials d'espècies, és a dir, les repoblacions, les translocacions o la introducció d'espècies al·lòctones invasores.

La nova Llei de pesca estableix la necessitat de les autoritzacions pertinents per a les repoblacions, reintroduccions o translocacions i prohibeix aquesta pràctica a les zones de reserva genètica, llevat d'aquells casos en què es tracti de programes de recuperació d'espècies protegides o sensibles. A Catalunya, les zones de reserva genètica estan emplaçades a les comarques pirinenques i prepirinenques i són dedicades a la conservació de la truita autòctona.

De la mateixa manera, la llei prohibeix amb caràcter general la repoblació, reintroducció o translocació d'espècies al·lòctones, amb l'única excepció de la truita irisada, limitada a les zones de pesca controlada intensiva, on cal satisfer una alta demanda. Certament la presència d'espècies exòtiques invasores constitueix el principal problema de les nostres aigües. El medi aquàtic és especialment sensible i vulnerable a les invasions biològiques, que afecten la biodiversitat del conjunt d'espècies que hi habiten i l'equilibri ecològic dels hàbitats. Segons dades de l'Agència Catalana de l'Aigua, un 50 % dels nostres rius presenta una contaminació biològica severa per espècies invasores, 378 de les quals han estat inventariades. Els efectes nocius són abundants i variats: canvis en l'estructura de les comunitats, alteració de la disponibilitat de nutrients, amenaça de la viabilitat de les espècies natives, hibridació genètica, producció i acumulació de substàncies tòxiques, transmissió de zoonosis i fitopatologies, erosió de la llera o danys a les infraestructures, entre d'altres.

No obstant això, no sempre la percepció social ha estat o és ajustada a aquests efectes altament perjudicials, ans al contrari, moltes espècies invasores de peixos han estat introduïdes com a preses o esquers per a «afavorir» la pesca. Es va arribar a considerar la introducció del silur, per exemple, a l'embassament de Sau, com un atractiu per a atreure un turisme de pesca, sobretot centreeuropeu, habituat a la pesca d'aquesta espècie. Inicialment, la introducció d'espècies invasores pot produir el miratge d'un increment dels recursos pesquers i fins i tot explicar l'origen de moltes llicències de pesca; el resultat, però, és ben diferent: produeix un empobriment del medi i una pèrdua, precisament, d'aquelles característiques de singularitat que el podrien fer atractiu per als pescadors nadius o forans.

Les repoblacions estan sotmeses a un règim d'autoritacions i controls que inclouen l'analítica de l'aigua de la piscifactoria d'origen, malgrat que hi ha constància d'algunes repoblacions no autoritzades. Es limiten als salmònids i especialment a la truita. Aquesta és l'espècie que concentra els esforços de l'Administració i els interessos dels pescadors, i amb la qual cal donar resposta a dues demandes: la disponibilitat d'exemplars per a la pesca i el manteniment, conservació i, si és possible, increment de la truita autòctona. Així, es porten a terme repoblacions de truita irisada a les zones de pesca intensiva i de truita comuna a la resta de rius de la zona de salmònids. El problema que es planteja és, d'una banda, la supervivència, generalment baixa, dels alevins de truita comuna, i de l'altra, la seva idoneïtat genètica, atès que a les piscifactories públiques de procedència (Bagà i el Pont de Suert) s'han vingut utilitzant reproductors centreeuropeus. Per donar resposta a ambdues qüestions s'ha posat en marxa el Pla de cria de la truita autòctona, destinat a emprar reproductors autòctons.

Les translocacions a d'altres conques o, prioritàriament, dins de la mateixa conca són l'única modalitat que es practica per als ciprínids. Cal fer-ho amb un acurat estudi previ, que analitzi la viabilitat de l'espècie i l'adequació de la conca receptora, perquè, de vegades, sobretot quan es fan canvis de conca, els resultats poden ser equiparables als de les espècies invasores, com és el cas del vairó, la introducció del qual es considerava que podia afavorir les poblacions de truita, però la realitat és que és un competidor en condicions més favorables que pot posar en perill les poblacions de truites, barbs o bagres.

Finalment, cal assenyalar que des de l'Administració, la Federació de Pesca i les societats de pescadors cal persistir en les línies d'actuació que ja s'han assenyalat: millora de la qualitat de les aigües i de l'entorn; foment de les espècies autòctones amb

un seguiment de les repoblacions i de la millora genètica de la truita comuna; erradicació, en la mesura que sigui possible, d'espècies invasores amb el compliment rigorós de l'eliminació de les captures, i gestió activa de les zones de pesca, amb l'elaboració de plans que prevegin no tan sols un balanç de disponibilitat en funció de la repoblació i de les captures, sinó una actuació més integral en el medi aquàtic. L'increment i la professionalització dels agents encarregats de vetllar pel compliment de la normativa és també una exigència d'aquesta gestió.

En aquest sentit, convé assenyalar les possibilitats que obre la nova llei a la constitució d'entitats tutores de la pesca o de determinats trams fluvials, com un instrument de participació ciutadana, i, especialment, la possibilitat de crear escoles de pesca, com ja existeixen en altres comunitats autònomes. Alguns documents, com el Pla millora de la pesca a l'Espai Natural de les Guilleries-Savassona", recullen ja aquesta iniciativa, que té sens dubte un gran valor pedagògic.

Pel que fa a la pesca marítima, aquesta activitat està també subjecta a l'obtenció de la llicència corresponent. Tanmateix, la regulació de la pesca, de la navegació o de les activitats subaquàtiques recreatives s'ha desenvolupat principalment als espais protegits que inclouen un àmbit marí, el Parc Natural del Cap de Creus i el Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter. En aquests espais protegits, la zonificació estableix zones de reserva natural parcial o de reserva natural integral en les quals la pesca recreativa i altres activitats marines recreatives estan regulades o prohibides, segons el grau de protecció. Pel que fa a la pesca, la regulació pretén abordar les tres principals fonts d'impacte en la biodiversitat marina: la sobrepesca d'espècies vulnerables com el corball o el mero, entre d'altres, la utilització d'ormejos contaminants, alguns molt habituals, com ara els ploms, i l'ús d'esquers amb espècies exòtiques. Aquesta regulació es complementa amb la delimitació de zones i eslores de navegació i de fondeig, amb l'objectiu de preservar també les praderies de posidònia.

Cal dir que aquestes regulacions s'estan duent a terme en zones sotmeses a una pressió turística molt considerable, com el cap de Creus i les illes Medes, la qual cosa n'ha fet més necessària l'aplicació, atès el perill de massificació que, de fet, ja s'està produint en aquests espais litorals i marins, i, d'altra banda, ha afegit dificultat en haver de cercar la compatibilitat amb els interessos econòmics que a l'entorn d'aquesta oferta turística s'han anat bastint. Un exemple evident ha estat la negociació amb les empreses de serveis turístics en relació amb la navegació o el busseig al voltant de les illes Medes, on, en un altre ordre, s'ha fet front a la preservació dels fons coral·lins amb una

experiència de reintroducció de corals decomissats encara amb vida, immediatament després de sortir de l'aigua, l'any 2011, amb uns bons resultats, i, sobretot, amb un enduriment del rigor de la normativa i la persecució del furtivisme. Amb tot, malgrat aquestes actuacions i la reducció dràstica de les llicències de pesca, els informes dels experts apunten a la necessitat d'una moratòria de vint anys en l'extracció de coral per aconseguir la recuperació de les colònies del litoral català, molt malmeses per la sobreexplotació i el furtivisme.

Finalment, convé assenyalar que moltes de les regulacions o recomanacions que s'apliquen als parcs naturals que inclouen un àmbit marí s'haurien de fer extensives al conjunt del litoral, amb un esforç de divulgació, per exemple, dels efectes que pot tenir una retirada inadequada de les línies de pesca des de la costa. Cal dispensar una atenció singular a aquells espais litorals que tenen la classificació d'espais d'interès natural. En aquest sentit, les experiències de gestió en curs, mitjançant consorcis o amb la col·laboració d'entitats naturalistes, poden resultar interessants. Un cas especialment significatiu pot ser el dels espais litorals i marins situats a les costes de Garraf i, en la seva prolongació pel sud, als espais dels Colls i de Miralpeix, gestionats mitjançant un consorci, que es podrien veure beneficiats d'una futura inclusió en la declaració del Parc del Garraf com a parc natural.

2.2. L'excursionisme: del romanticisme a la competició

A Catalunya, l'excursionisme té una llarga i arrelada tradició, que ha donat com a resultat un gran teixit associatiu que empara la pràctica del grup d'esports i activitats de lleure que tenen relació amb la muntanya, des de l'excursionisme, rebatejat ara, en certa manera, com a senderisme, fins a l'alta muntanya o l'escalada de gran nivell. Val la pena recordar que l'any 1876 es va fundar al nostre país la primera entitat excursionista de l'Estat espanyol i una de les primeres d'Europa: l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. El nom ja palesava els dos vessants fundacionals d'aquest primer excursionisme: el seu caràcter catalanista i la seva vocació de recerca i coneixement del país, amb fondes arrels en el moviment cultural de la Renaixença. En l'actualitat, hi ha a Catalunya una desena d'entitats centenàries.

L'excursionisme ha mantingut fins avui aquesta vocació cultural, però ha anat incorporant també, cada vegada més, la pràctica esportiva de les seves diferents modalitats i la celebració de competicions. De fet, poc després de la fundació de l'Associació, l'any 1878, hi va haver una significativa escissió arran de la qual es va fundar l'Associació Catalana d'Excursions, desproveïda de connotacions polítiques o científiques i centrada, per tant, en la pràctica esportiva. Bé és cert que l'any 1891 ambdues associacions va tornar a agrupar-se formant el Club Alpí Català, l'actual Centre Excursionista de Catalunya.

Aquest vessant cultural i de posada en valor del patrimoni del país que té l'excursionisme apareix, també des dels seus inicis, vinculat a les primeres passes de la protecció d'espais naturals. Ja hem vist com és al tercer Congrés Excursionista que es presenta la primera proposta, que es formalitza davant la Mancomunitat, de creació de parcs nacionals i reserves; als anys vint, des de l'excursionisme, es fa sentir la veu en contra de la possible tala del bosc de Gresolet, al vessant obac del Pedraforca, i a les dècades dels setanta i els vuitanta l'excursionisme apareix novament al costat dels moviments socials que, generalment sota el lema «Salvem...», reivindiquen la protecció d'un seguit d'espais naturals. En aquest sentit, la fidelitat de l'excursionisme a la causa de la protecció de la natura és inqüestionable.

Tanmateix, a les darreres dècades s'han produït dos fenòmens que convé assenyalar. En primer lloc, d'un excursionisme més limitat, basat fonamentalment en el teixit associatiu, s'ha passat a un excursionisme molt més massiu i a l'extraordinària popularització del senderisme i del gaudi de la descoberta dels nostres paratges naturals, i l'associacionisme excursionista, que es manté, conviu amb la pràctica autoorganitzada de manera individual o col·lectiva d'aquesta activitat esportiva o de lleure al medi natural. Si bé és cert que la Federació d'Entitats Excursionistes és la quarta en nombre de federats amb gaire bé quaranta mil, per darrere precisament de la de caça, el nombre real de practicants de les múltiples modalitats que es poden agrupar sota l'epígraf de l'excursionisme multiplica, pel cap baix, per quatre o cinc aquesta xifra. En segon lloc —i aquest és un fenomen més recent—, s'ha desenvolupat d'una manera extraordinària la pràctica esportiva col·lectiva amb caràcter competitiu, cercant cada vegada traçats més exigents i atractius. L'escenari d'aquestes curses, maratons de muntanya, trails, ultra trails, «ironmans», esperonades pel culte a l'activitat física i a l'autoexigència amb uns missatges comunicatius molt potents, és òbviament el medi natural i, molt sovint, els espais protegits.

Davant d'aquestes dues circumstàncies, s'han donat dues línies de resposta. La freqüentació massiva dels nostres espais naturals ha donat peu al terme *hiperfreqüentació*, utilitzat sobretot per les entitats conservacionistes, que assumeixen com a certa la hipòtesi que el nombre de persones que visiten els nostres espais naturals és excessiu, excedeix presumiblement la capacitat de càrrega dels indrets d'acollida i està produint, per tant, impactes severos en alguns espais, sovint parcs i reserves amb un règim de protecció. Aquesta qüestió ha estat molt debatuda i ha estat objecte d'estudis i de molts articles d'opinió. Des de l'Administració, sovint, s'ha tendit a relativitzar aquests impactes, generalment puntuals en el temps i en l'espai, sobretot si es comparen amb altres de més importants, com les grans infraestructures o els canvis en els usos del sòl. D'altra banda, s'insisteix en el valor, com a dret social, del lliure accés al medi natural, bo i reconeixent el problema en algunes localitzacions. Finalment, les solucions que s'han anat implantant han avançat en l'àmbit de la regulació, introduint limitacions, probablement no tan restrictives com s'ha demanat des d'alguns sectors naturalistes, però que, en tot cas, suposen un canvi important en relació amb el que passava dues dècades enrere.

Les principals mesures de regulació tenen a veure amb la restricció de l'accés motoritzat, amb vehicle particular, a través de la xarxa viària existent, sigui pavimentada o no. Així, en alguns indrets, s'ha exclòs de l'ús públic indiscriminat aquelles pistes forestals, limitades a un ús veïnal i als vehicles de serveis, o, mitjançant barreres i aparcaments, a vegades de pagament, s'ha regulat l'accés amb vehicle en llocs on fa uns quants anys es podia arribar sense cap limitació: l'estany de Sant Maurici, el turó de l'Home o la fageda d'en Jordà en són alguns exemples. Probablement, caldrà desenvolupar aquest tipus de mesures per abordar situacions més o menys permanents o estacionals, restringint l'ús del vehicle particular, en la línia del que ja succeeix als centres històrics de moltes ciutats, donant-los, d'altra banda, una major cobertura legal. L'oferta d'un transport públic col·lectiu com a alternativa al vehicle particular, per a accedir als nostres espais naturals, a banda dels taxis del Parc Nacional d'Aigüestortes i Sant Maurici, continua essent un tema pendent.

La localització d'infraestructures i serveis és un altre recurs que, des de la gestió de l'oferta, permet regular la freqüentació: l'emplaçament d'equipaments lleugers, com ara itineraris senyalitzats, àrees de pícnic, àrees d'acampada, aparcaments, miradors d'aus, centres d'informació i d'altres, incentiva la visita d'alguns indrets, la caminada per determinats senders i, per exclusió, en desincentiva molts d'altres. En el cas de

Catalunya, s'ha dotat àmpliament, potser en alguns casos en excés, de senyalització el medi natural, i els espais naturals protegits o aquells indrets singulars que tenen una administració o entitat que se'n responsabilitza de la gestió disposen d'un important conjunt d'infraestructures destinades a facilitar i alhora ordenar la freqüentació. Òbviament, aquestes instal·lacions són més abundants en aquells espais i indrets amb una major vocació per a l'ús públic i han de ser, necessàriament, més limitades allà on ha de prevaler la protecció de la fauna o la flora vulnerables. Sovint la discussió entre els gestors del medi (ajuntaments, Administració dels parcs...) i les entitats conservacionistes se centra a considerar les infraestructures d'ús públic com un element necessari per a l'ordenació de la freqüentació, molt sovint allà on ja es produeix, o bé com un incentiu per a incrementar uns nivells de freqüentació considerats ja com a excessius. En tot cas, es tornarà al tema de les infraestructures més endavant.

En un altre ordre, la proliferació de curses o activitats competitives o col·lectives en els espais naturals ha plantejat també la necessitat d'implantar algun tipus de mesures de regulació. Segons dades recollides per la Secció Espanyola de la Federació Europea de Parcs Naturals i Nacionals (Europarc), se celebren a l'Estat espanyol més de 1.100 curses o altres competicions de muntanya, la gran majoria de les quals, 984, discorren, en la seva totalitat o en part, dins d'espais protegits, amb un total de participants que s'apropa als 250.000. Una tercera part d'aquestes activitats es duu a terme a Catalunya, la comunitat en la qual, amb diferència, se celebren més curses (vegeu les taules 3 i 4).

El mateix estudi assenyala que el nombre total d'activitats ha de ser probablement força superior, si hi afegim les que es fan sense que n'hi pugui haver constància, en no tramitar cap informe o autorització, i totes aquelles activitats col·lectives, excursions socials, marxes no competitives, aplecs, etc. que no encaixen exactament en la tipologia esportiva, però que comporten també una concentració important de persones en un indret i al llarg d'un camí en un període molt breu de temps. A manera d'exemple, a la Xarxa de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona, que disposa d'un registre informàtic de les activitats preceptivament informades, s'ha passat en els darrers cinc anys, en l'apartat classificat com a activitats esportives i de lleure, de 323 informes l'any 2012 a 486 l'any 2016, és a dir, un increment del 50 %.

TAULA 3. *Resum de dades generals sobre el nombre de curses i altres proves o disciplines esportives desenvolupades en espais naturals de l'Estat espanyol*

<i>Nom de la prova o disciplina¹</i>	<i>Nombre total de proves</i>	<i>Nombre total de proves dins d'àrees protegides</i>	<i>Nombre total de proves fora d'àrees protegides</i>	<i>Nombre total de proves en àrees protegides que disposen de dades</i>	<i>% de proves en àrees protegides amb dades</i>	<i>Nombre de participants en proves en àrees protegides</i>	<i>Nombre mitjà de participants per prova en àrees protegides</i>
Trail	459	411	48	327	79	124.584	381
Marató	45	41	4	38	93	20.691	545
Mitjà marató	24	13	11	8	62	2.350	294
Cursa	183	147	36	106	72	35.607	335
Cros	33	27	6	25	93	6.804	272
Quilòmetre vertical	35	32	3	28	88	6.860	245
Marxa	324	313	11	160	51	49.570	309
Total	1.103	984	119	692	76	246.466	356

Font: Dades de l'any 2015 aportades per les administracions ambientals membres d'Europarc-Espanya. Extret de: *Guía de buenas prácticas para el desarrollo de carreras por montaña en los espacios naturales protegidos*. Madrid: Europarc España: Fundación Fernando González Bernáldez. 2016, p. 17.

TAULA 4. *Nombre de proves esportives desenvolupades en espais naturals de l'Estat espanyol (per comunitats autònomes)*

<i>Comunitat autònoma</i>	<i>Nombre total de proves</i>	<i>Nombre de proves dins d'àrees protegides</i>	<i>Nombre de proves fora d'àrees protegides</i>	<i>Nombre de proves en àrees protegides amb dades</i>	<i>Nombre de participants en àrees protegides amb dades</i>	<i>Nombre mitjà de participants per prova en àrea protegida amb dades</i>
La Rioja ¹	2	0	2	0	0	0
Principat d'Astúries	11	11	0	11	3.700	336,36
Castella-la Manxa	14	8	6	3	2.850	950,00
Comunitat Foral de Navarra	20	3	17	3	1.850	616,67
Cantàbria	23	14	9	4	1.250	312,50
Extremadura	23	23	0	4	1.050	262,50
Galícia	26	19	7	16	4.223	263,94

Castella i Lleó	30	29	1	9	4.150	461,11
Illes Balears ²	33	33	0	30	10.894	363,13
Regió de Múrcia	49	40	9	39	16.670	427,44
Illes Canàries ³	56	53	3	53	19.560	369,06
Comunitat Valenciana	64	64	0	55	25.508	463,78
Aragó	65	46	19	33	7.655	231,97
País Basc	87	87	0	39	18.698	479,43
Comunitat de Madrid	97	97	0	80	24.060	300,75
Andalusia	143	112	31	107	34.765	324,91
Catalunya	360	345	15	206	69.583	337,78
Total	1.103	984	119	692	246.466	356

Font: Europarc-Espanya. Dades de l'any 2015 aportades per les administracions ambientals membres d'Europarc-Espanya. Extret de: *Guía de buenas prácticas para el desarrollo de carreras por montaña en los espacios naturales protegidos*. Madrid: Europarc España: Fundación Fernando González Bernáldez. 2016, p. 17.

Dins d'aquest apartat s'inclouen activitats amb vehicles motoritzats o amb bicicletes, però la majoria són activitats a peu. La circulació col·lectiva o les competicions amb vehicles motoritzats tenen un marc normatiu propi a partir de la Llei d'accés motoritzat al medi natural de 1995, i el ciclisme de muntanya està recollit en el Decret 148/1992, com totes aquelles activitats esportives terrestres que «necessitin del concurs d'algun artefacte». No és així en el cas de les excursions o competicions a peu.

Les activitats que es poden enquadrar dins de l'apartat genèric de l'excursionisme no posseeixen una regulació explícita i les referències a la necessitat d'autorització són molt genèriques i poc precises. Al mateix Decret 148/1992 que regula les activitats fotogràfiques, científiques i esportives que poden afectar les espècies de la fauna salvatge tan sols es fa referència a l'escalada i l'espeleologia com a activitats que necessiten autorització de l'Administració gestora dels espais naturals i, per tant, poden veure's sotmeses a alguna restricció. L'altre text legal que hi fa alguna referència és el Decret 56/2003 pel qual es regulen les activitats físicoesportives al medi natural; es tracta, però, novament d'una referència molt genèrica, a l'article cinquè, on simplement s'exposa la necessitat que aquestes activitats s'adeqüin al règim de protecció dels espais

naturals i als instruments de planejament que el despleguen i que siguin objecte de les autoritzacions pertinents, «si escau», quan sigui exigible.

Òbviament, el desenvolupament posterior a aquests decrets sobre les activitats excursionistes, competitives o no, en el medi natural ha desbordat probablement l'escenari que en aquell moment imaginava el legislador. Per aquest motiu, en absència de regulació normativa més precisa, les iniciatives que s'han posat en marxa per tal d'abordar la compatibilitat entre la conservació dels valors naturals i la proliferació de curses de muntanya i altres activitats col·lectives tenen a veure amb l'àmbit de l'autoregulació, a partir d'acords i compromisos entre els actors involucrats: Administració dels espais naturals, federacions, organitzadors, ajuntaments, propietaris forestals, etc. En aquest sentit, en els darrers anys s'han establert meses o grups de treball en els quals s'han adoptat mesures i s'han redactat documents de bones pràctiques que comprometen les entitats que els aproven i que, tot i no tenir cap caràcter normatiu, sí que poden ser utilitzats com a criteris interpretatius de la norma a l'hora d'autoritzar o informar les activitats.

Dins d'aquest conjunt d'iniciatives, s'han classificat camins, en funció de l'ús col·lectiu que poden suportar, al Parc Natural de la Serra de Collserola o al Parc del Foix, entre d'altres, i s'han aprovat codis de bones pràctiques a escala de cada espai protegit, com al Parc Natural del Montseny, o, amb caràcter més general, com l'acord de bones pràctiques entre la Diputació de Barcelona i la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya, i encara darrerament el *Codi de bones pràctiques en l'organització i celebració de curses i marxes per muntanya*, editat per la Generalitat de Catalunya, promogut per la Fundació del Món Rural i el Centre Tecnològic Forestal de Catalunya i resultat del treball d'un grup amb una gran multiplicitat d'actors. L'equivalent a l'Estat espanyol és la *Guía de buenas prácticas para el desarrollo de carreras por montaña en los espacios naturales protegidos*, impulsada per la Secció Espanyola d'Europarc i la Federació Espanyola de Muntanyisme i elaborada per un grup de treball amb representants, entre d'altres sectors, de les administracions gestores d'espais naturals.

Aquests documents constitueixen un excel·lent marc de referència que, a banda de qüestions de procediment, organització, seguiment i control de les activitats, introdueix la possibilitat d'incorporar limitacions o modificacions en els itineraris proposats — incloent els punts de sortida i d'arribada—, en el nombre de participants, en les dates o en l'horari, la senyalització, la recollida de residus, la seguretat o la comunicació als

titulars dels terrenys, entre altres aspectes, per tal de corregir o minimitzar l'impacte que l'activitat pugui produir.

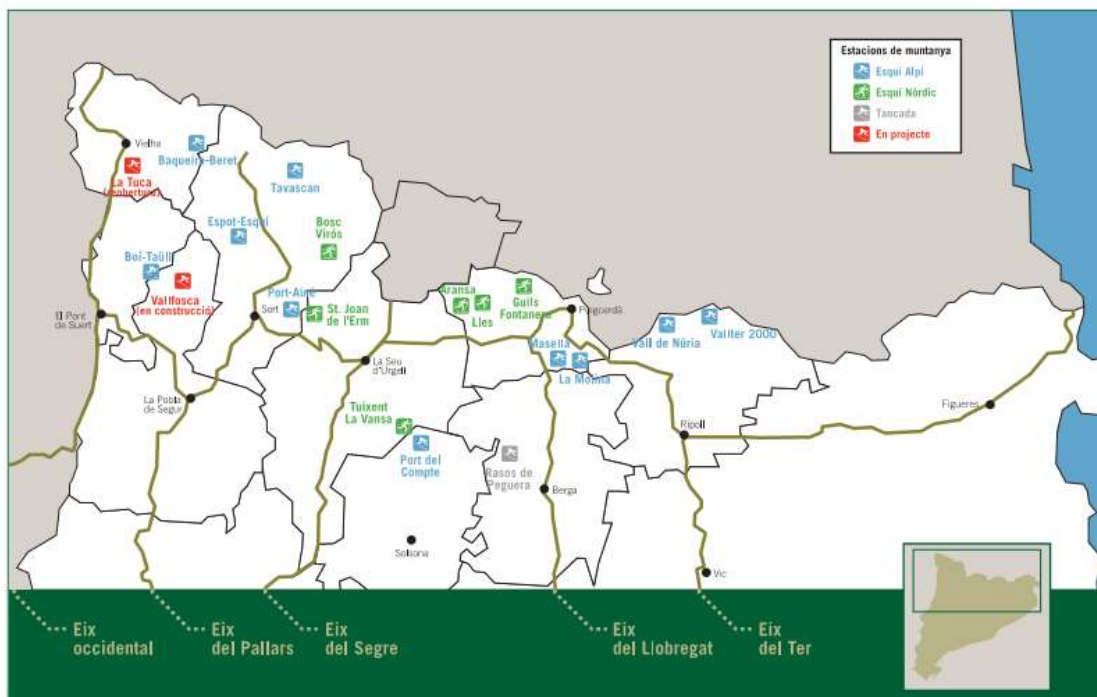
Es tracta, sens dubte, d'iniciatives d'un interès i una utilitat inqüestionables, que no exclouen, però, la necessitat d'actualitzar i desenvolupar el marc normatiu, com ja s'ha assenyalat, massa imprecís i difús, que permet regular aquest tipus d'activitats.

2.3. La implantació dels esports d'hivern: l'esquí

Catalunya no és, òbviament, un país alpí i tampoc no comprèn el sector central i septentrional de la Serralada Pirinenca, amb les majors alçades, les precipitacions més abundants i les millors condicions per a la permanència de la neu, amb l'excepció notable de la Vall d'Aran i, potser, de l'estació de Boí-Taüll, a l'Alta Ribagorça. Amb tot, té el major nombre d'estacions d'esquí de l'Estat espanyol i la superfície esquiable més gran. Si parlem de l'esquí alpí, al Pirineu català hi ha deu estacions, en comparació amb les cinc del Pirineu aragonés, les set de la Serralada Cantàbrica, les quatre del Sistema Ibèric, les quatre del Sistema Central i l'única estació del Sistema Penibètic, a Sierra Nevada. L'esquí té una arrelada tradició al nostre país, molt vinculada, als seus inicis, al moviment excursionista. L'any 1908, el 25 de desembre, es va fer als rasos de Peguera el primer descens amb esquís, que va ser seguit l'any següent pels campionats de trineus (*luges*) al Matagalls; l'any 1911 es va celebrar a Ribes de Freser la primera Gran Setmana d'Esports d'Hivern; l'any 1919, una «expedició» excursionista del CEC arriba a la Vall d'Aran amb esquís per tal de donar a conèixer aquest esport; a partir de 1921 es duen a terme competicions d'esquí a Núria, on arriba l'any 1931 el ferrocarril de cremallera, i l'any 1943 s'instal·la a Font Canaleta, a la Molina, el primer remuntador mecànic.

El breu recull de dates del paràgraf anterior posa en evidència la tradició dels esports d'hivern al nostre país, malgrat les condicions geogràfiques no especialment idònies. Inicialment, l'esquí estava vinculat a la pràctica de l'excursionisme i era un esport minoritari, amb un escàs impacte ambiental i econòmic. Com en altres aspectes relacionats amb el turisme i el lleure, el primer salt endavant significatiu es produeix probablement a la dècada dels anys seixanta. L'increment del poder adquisitiu de les famílies afegit a la facilitat de moviments que propicia l'extensió de l'ús de l'automòbil («revolució del Sis-cents») dona com a resultat un notable increment del turisme

interior, del qual es nodreix el creixement de les estacions d'esquí. L'any 1960 hi ha a Catalunya 6 remuntadors, quatre a la Molina i dos a Núria, i durant la dècada dels seixanta es creen quatre estacions més: Baqueira-Beret, Masella, Llessui i Super Esport, i l'any 1970 el nombre de remuntadors és de 20; a la dècada dels setanta es creen les estacions de Rasos de Peguera, Port del Comte, La Tuca i Vallter 2000, i el nombre de remuntadors arriba fins a 80; a la dècada dels vuitanta obren les estacions de Portainé i Boí Taüll i el nombre de remuntadors creix fins als 122 l'any 1990. Òbviament, el creixement de remuntadors mecànics es deu no tan sols a la suma de noves estacions, sinó, en gran mesura, al creixement de les existents. L'any 2000 es crea la darrera estació: la petita estació de Tavascan, de titularitat municipal. Segons dades de l'Idescat, l'any 2016 hi havia a Catalunya 10 estacions d'esquí alpí, amb 128 remuntadors i 480 quilòmetres de domini esquiable. Pel camí, però, tres d'aquestes estacions, Llessui, La Tuca i Rasos de Peguera, han tancat les portes, ha fet fallida el projecte de creació d'una nova estació a la Vall Fosca i la meitat de les estacions han passat a ser de titularitat pública, assumint-ne la gestió la Generalitat de Catalunya, per tal d'evitar-ne la fallida (vegeu la figura 4).

<i>Estacions d'esquí 2016. Equipaments, comarques i províncies</i>						
	<i>Esquí alpi</i>				<i>Esquí nòrdic</i>	
	<i>Estacions</i>	<i>Pistes</i>	<i>Remuntadors</i>	<i>Canons de neu</i>	<i>Estacions</i>	<i>Total km</i>
Alt Urgell	0	0	0	0	2	67
Alta Ribagorça	1	45	11	205	0	0
Berguedà	0	0	0	0	1	10
Cerdanya	2	128	33	1.038	3	101
Pallars Sobirà	3	54	17	290	2	37
Ripollès	2	29	16	174	0	0
Solsonès	1	37	16	256	0	0
Aran	1	104	35	629	1	7
Catalunya	10	397	128	2.592	9	222
Barcelona	0	0	0	0	1	10
Girona	4	157	49	1.212	1	34
Lleida	6	240	79	1.380	7	178

FIGURA 4. Estacions d'esquí catalanes (mapa i taula).

Font: Extret del *Pla Director de les Estacions de Muntanya*. Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 2006, p. 59, i de les dades de l'Idescat, 2016. <<https://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=578>>.

D'altra banda, s'han creat també sis estacions d'esquí nòrdic, de dimensions molt més reduïdes, que ofereixen 222 km de pistes, dins dels quals es compten també les pistes que ofereixen aquesta modalitat a les estacions d'esquí alpi.

Així doncs, si bé és cert que el nombre d'esquiadors ha anat creixent i la compra de forfets, que la temporada 1989-1990 era de 850.000, s'ha anat incrementant, amb alguns alts i baixos, fins a estabilitzar-se en l'actualitat al voltant dels dos milions (vegeu la figura 5), no és menys cert que la crisi financera de les estacions i les previsions d'increment de la temperatura mitjana en les properes dècades plantegen, si més no, alguns interrogants que aquest sector ha d'abordar. Aquest és l'objectiu del Pla Director de les Estacions de Muntanya aprovat pel Govern de la Generalitat l'any 2006.

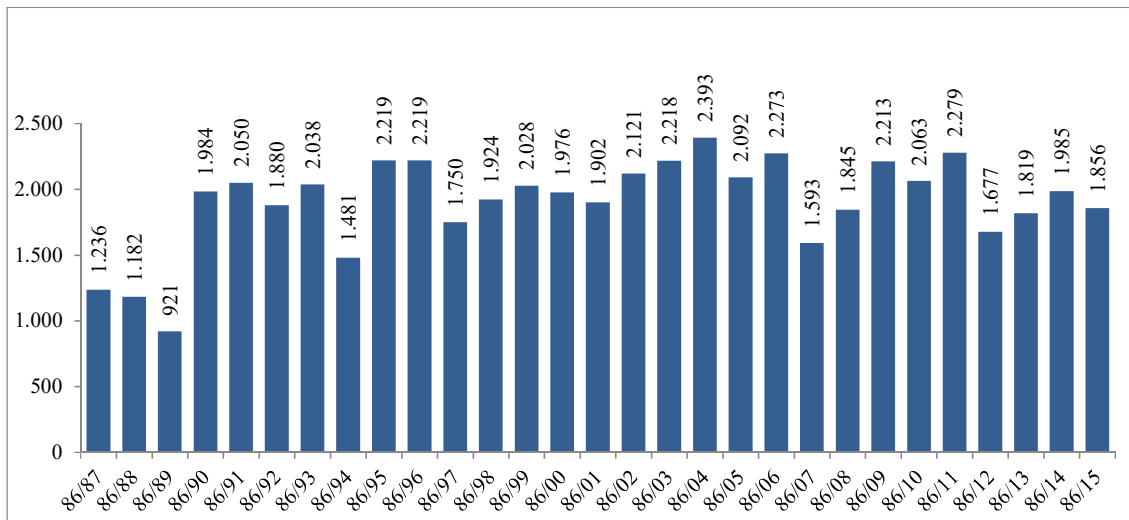

FIGURA 5. Evolució del nombre de vendes de dies d'esquí els darrers trenta anys.

Font: Extret de la Memòria (dossier de premsa) de l'Associació Catalana d'Estacions de Muntanya de la temporada 2015-2016, p. 18.

<http://catneu.tg1.com/wp-content/uploads/2015/10/DEXT_DossierPremsa-2016_2017.pdf>.

Des del punt de vista de l'impacte econòmic i social, és evident que el desenvolupament dels esports d'hivern i de les estacions d'esquí, és a dir, la implantació al nostre Pirineu del model de turisme anomenat alpi, ha contribuït i contribueix de manera decisiva al desenvolupament de les comarques de muntanya, actuant com a veritable motor econòmic en el moment en què la crisi de les activitats vinculades al sector primari semblava condemnar al despoblament alguns dels pobles d'aquestes comarques i frenant, doncs, els processos de buidat demogràfic que s'havien aguditzat a partir de la dècada dels cinquanta. Això és així, clarament i de manera primigènia, a la Cerdanya i a la Vall d'Aran i, més tardanament, a la resta de les comarques pirinenques.

La dinàmica econòmica que generen les estacions d'esquí té a veure no solament amb la pròpia activitat, sinó, en major mesura, amb el desenvolupament del sector serveis i, significativament, del sector de la construcció. Segons les dades ofertes per l'Associació Catalana d'Estacions d'Esquí i de Muntanya, per cada euro de despesa en un forfait es genera una despesa induïda de 6,03 € en el consum de béns i serveis i, al seu torn, aquesta despesa en comporta una altra de 5,34 € que fan els proveïdors. Així doncs, cada euro de despesa en el consum de remuntadors mecànics representa un volum econòmic induït de 12,37 €. Això, segons dades de l'associació, la temporada 2015-2016 va produir un volum de més de cinc-cents milions d'euros. Pel que fa als llocs de treball, igualment segons estimacions de l'associació empresarial, els llocs de

treball generats de manera directa per les estacions d'esquí representen un 10 % del total de llocs de treball del sector serveis/comerç, proporció que depassa el 50 % si s'afegeixen els llocs de treball induïts. Val a dir que el sector serveis/comerç ha passat a ser el sector econòmic més important del conjunt d'aquestes comarques, amb un 29 % de la població ocupada. Aquestes dades expliquen per elles mateixes la intervenció del Govern de la Generalitat en aquest sector.

Pel que fa a l'impacte en el medi natural, cal dir que les estacions d'esquí s'implanten al Pirineu i al Prepirineu en un medi especialment sensible. Es tracta dels vessants de l'estatge subalpí i de l'estatge alpí, amb pendents pronunciats. A l'hora d'avaluar aquest impacte, cal distingir entre el que produeix l'estació i l'impacte induït per la seva creació.

En el primer cas, es tracta dels condicionaments i les instal·lacions necessàries per a la pràctica de l'esquí: arranament de les pistes, sistemes de transport mecànic (telecadires, telesquís), edificacions en pistes (restaurants, cafeteries, casetes, magatzems...), sistemes de producció de neu, distribució d'energia elèctrica, embassaments i dipòsits d'aigua, circulació de màquines de trepig de la neu. Els impactes més habituals són la tala d'arbres i la pèrdua de la regeneració natural, la compactació de la neu, l'eutrofització del sòl, la destrucció o modificació de la coberta vegetal, el destorb a la fauna, la modificació del cicle natural de l'aigua, la contaminació acústica, l'increment del risc d'allaus o l'alteració del paisatge.

En el segon cas, l'impacte induït té sovint uns efectes més extensius, generalment, de major a menor severitat en funció de la distància de l'estació. Es tracta de la urbanització d'un sòl amb vocació rústica o del creixement artificial dels nuclis urbans existents i la construcció d'infraestructures d'accés: carreteres, camins i estacionaments. A banda dels impactes descrits en el paràgraf anterior, en aquest cas es produeix l'ocupació extensiva del sòl, la compartimentació dels hàbitats, la modificació de l'escolament superficial, l'increment de la freqüentació d'espais naturals, la contaminació lumínica, l'increment de residus i del risc de contaminació dels aqüífers, l'alteració geomorfològica i l'augment del risc d'esllavissades.

Val a dir que, en la mesura que el país ha anat desplegant la legislació ambiental i urbanística, la creació de les estacions de nova generació o les obres d'ampliació i millora de les existents s'han vist sotmeses a procediments de control i correcció d'aquests impactes, que de vegades han conduït a desestimar o modificar substancialment alguns projectes.

Cal, doncs, posar a la balança tots aquests factors a l'hora de valorar la compatibilitat entre les estacions d'esquí —singularment les d'esquí alpí, ja que les d'esquí nòrdic tenen un impacte molt menor— i la protecció i conservació del medi natural. És evident, però, l'efecte social i econòmic d'aquest sector turístic a les comarques de muntanya, que ha arribat a generar un grau de dependència que probablement explica la intervenció de la Generalitat de Catalunya, no sols en la promoció de les estacions, sinó també en el seu rescat financer. Actualment, de les deu estacions, cinc —La Molina, Núria, Vallter 2000, Espot i Portainé— són propietat de l'Administració catalana, Boí-Taüll és gestionada per una societat amb forta presència pública, Tavascan és una petita estació de titularitat municipal i tant sols tres estacions —Baqueira-Beret, Masella i Port del Comte— es poden considerar de gestió totalment privada. D'aquestes tres, segons dades del pla director aprovat pel Govern de la Generalitat, només una, Baqueira-Beret, té una situació de finances sanejades i de viabilitat econòmica garantida (vegeu la taula 5).

TAULA 5. Dades sobre la rendibilitat econòmica i financera de les estacions d'esquí catalanes

	El producte	La demanda	Instal·lacions / infraestructures	Sit. economicofinancera
Baqueira Beret	Bon posicionament del producte-mercat com a estació de setmana	Entre 700 i 800.000 esquiadors any, la meitat o més amb estada	Constant reinversió en remuntadors i canons. Principal problema: accés des de la Vall i ampliació futura.	Situació sanejada, sense endeutament i resultats positius amb despeses controlades
Boí-Taüll	Potencial de desenvolupament del producte de setmana-familiar	Demanda estancada, per sota de les necessitats mínimes	Necessitat d'ampliar per ser més atractiu. Part de la zona prevista es troba en zona preparc nacional	Resultat d'explotació insuficient per afrontar amortitzacions.
Port-Ainé	Escàs desenvolupament del producte de setmana-familiar	L'ingrés per visitant és massa baix. Poca capacitat de comercialitzar productes rendibles	Necessitat de cooperar amb altres instal·lacions per guanyar en atractiu i abaratir costos	Incapacitat per fer front a les obligacions financeres. Necessitat d'entrada de capital
Espot	Estació poc atractiva per a esquí d'estada i situació excèntrica respecte a mercats de dia	Pèrdua constant en nombre de visitants cada any per falta d'inversions	Estació molt degradada per la falta d'inversions	Incapacitat per fer front a les obligacions financeres. Necessitat d'entrada de capital
Tavascan	Producte molt especialitzat d'alta muntanya	Falta consolidar la comercialització per treure major marge per visitant	Necessitat de resoldre l'accés vall - estació	(Informació econòmica no disponible)
Port del Comte	Estació de dia respecte als mercats barcelonins i lleidatans	Escàs ingrés per visitant. La clau és créixer en ingressos a més de visitants	El seu futur depèn de la disponibilitat de neu (i aigua) suficients dies a l'any	Situació precària encara que viable a mitjà termini
Masella	Estació de dia que a més pot oferir un producte de setmana: Alp 2500	Evolució positiva i principal beneficiari d'Alp 2500	Aparcaments i accés a aigua amb suficient quantitat principals temes a resoldre	Situació estable, encara que amb cert nivell d'endeutament
Molina	El principal potencial, igual que a Masella, és explotar més Alp 2500	Evolució positiva però necessita seguir creixent	Bon estat de les instal·lacions i potencial de desenvolupament	Les pèrdues d'explotació són compensades per aportacions FGC
Núria	Estació de muntanya, amb una oferta d'esquí més aviat complementària	El nombre d'esquiadors és estable, però amb creixent importància dels principiants	Necessitat de modernitzar instal·lacions pistes	Les pèrdues d'explotació són compensades per aportacions FGC
Vallter 2000	Estació de dia que recentment ha trobat el seu mercat potencial	Als últims anys creixement dels esquiadors gironins	Necessitat de consolidar i millorar el domini actual	Resultat equilibrat però fort endeutament

	El producte	La demanda	Instal·lacions / infraestructures	Sit. economicofinancera
Virós	Estació d'activitats de muntanya (gossos, raquetes, etc.) on l'esquí és una activitat més	Demanda incipient	Problemes d'accés	Compte d'explotació ajustat
Tuixent-La Vansa	Estació de fons molt dirigida al mercat de cap de setmana	Demanda estable, principalment visitants de dia	Falta d'allotjament a l'entorn	Resultat equilibrat
St. Joan de l'Erm	Estació de fons i refugi que funciona tot l'any amb diferents intensitats	Demanda estable, amb temporada d'hivern i estiu	Principal problema d'accés	Resultat equilibrat
Guils	Estació de fons per a visitants de cap de setmana	Demanda estable, principalment visitants de cap de setmana	Accessos en bon estat, però molt costosos	Resultat equilibrat
Aransa	Estació de fons per a visitants de cap de setmana	Demanda estable, principalment visitants de cap de setmana		
Lles	Estació de fons per a visitants de cap de setmana	Demanda estable, principalment visitants de cap de setmana		

Font: Extret del *Pla Director de les Estacions de Muntanya*. Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 2006, p. 53-54.

<http://territori.gencat.cat/web/.content/home/01_departament/documentacio/territori_urbanisme/ordenacio_territorial/publicacions/Pla_director_estacions_muntanya/03memoria_mempresarial_tcm32-37796.pdf>.

És evident que el simple volum de negoci que ofereix el funcionament ordinari de l'estació és insuficient per a garantir-ne la viabilitat. Per tal que aquesta millori o estigui garantida, s'han de complir una sèrie de condicions d'explotació, la primera de les quals és precisament la internalització del negoci induït, en especial la urbanització i els equipaments i serveis turístics; altres factors importants són l'ocupació en dies feiners, la diversificació de l'oferta de lleure o el trencament de l'estacionalitat.

Als costos de manteniment i millora de les estacions cal afegir-hi les importants inversions, les dues darreres dècades, en la producció artificial de neu. La innivació dels nostres Pirineus ha estat sempre irregular, com correspon a un massís de muntanya, en definitiva dins del domini climàtic mediterrani. En funció del seu emplaçament, les estacions es poden veure afavorides per majors o menors precipitacions de neu. En aquest sentit, al Pirineu, les situacions meteorològiques que acostumen a produir majors gruixos de neu són les del nord - nord-oest, condició que tan sols compleix Baqueira a la Vall d'Aran. Amb tot, es poden produir també fortes nevades en situacions de sud-oest, tot i que generalment a cotes més altes, i que beneficien les estacions del Ribagorça i el Pallars. Finalment, les estacions del Pirineu Oriental poden rebre també importants precipitacions quan hi ha llevantades. Amb tot, excepte en les situacions clarament del nord, sovint el fet que la precipitació sigui en forma sòlida o en forma líquida depèn de la cota de la isoterma dels zero graus, i a les nostres latituds petites

variacions de la temperatura poden ser molt importants als efectes de rebre o no neu suficient.

D'altra banda, la permanència del mantell nival depèn del manteniment de temperatures prou fredes, generalment garantides durant els mesos d'hivern, però que es poden veure sotmeses a oscil·lacions significatives a l'inici i al final de la temporada. Aquesta irregularitat crònica, que la memòria històrica té perfectament enregistrada, ha obligat les estacions a fer fortes inversions en producció artificial de neu, fins i tot en el cas de Baqueira després que la manca de neu obligués a suspendre una prova del campionat mundial d'esquí, precisament l'any del vint-i-cinquè aniversari de l'estació. En l'actualitat, les deu estacions d'esquí alpi catalanes sumen més de dos mil cinc-cents canons de neu artificial, sense els quals ara mateix seria impensable plantejar-se una temporada d'esquí d'uns quatre mesos de durada. Les estacions d'esquí nòrdic no posseeixen instal·lacions de neu artificial.

A aquesta situació d'irregularitat de precipitacions i temperatures, pròpia del nostre règim climàtic, cal afegir-hi les dificultats que es deriven dels possibles escenaris d'increment de la temperatura mitjana a causa del canvi climàtic. En aquest sentit, el Centre National de Recherches Météorologiques i Météo France han fet un exercici de simulació de durada del manteniment del mantell nival per damunt dels 1.500 metres als Pirineus, amb una hipòtesi d'increment de la temperatura mitjana d'1,8°, segons el qual la reducció del nombre de dies amb cobertura de neu al sòl, al vessant sud dels Pirineus, seria d'entre un 55 i un 60 %. Val a dir que aquesta previsió coincideix en gran mesura amb les projeccions del *Tercer informe sobre el canvi climàtic a Catalunya*, editat per la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans, que estima l'increment de la temperatura mitjana al Pirineu entre 0,7 i 0,9 graus per al proper decenni, i entre 1,4 i 1,9 graus a mitjan segle XXI. D'altra banda, aquest mateix informe, en l'apartat dedicat al turisme i, en concret, al turisme de neu, analitza la viabilitat natural (sense producció de neu artificial) i tècnica (amb producció artificial) de les estacions d'esquí catalanes, en funció de tres escenaris: el manteniment de les condicions actuals i un increment de temperatures de 2 graus i de 4 graus. És significatiu destacar que, ja amb l'escenari actual, hi ha tres estacions que no són viables sense producció artificial de neu i que aquestes mateixes tres estacions tampoc no tenen garantida la viabilitat tècnica, és a dir, comptant amb la producció artificial de neu, en el segon escenari (+ 2°), pràcticament coincident amb les previsions actuals. En el tercer escenari (+ 4°), només una estació,

Baqueira-Beret, seria viable; val a dir, però, que aquest escenari no apareix a les projeccions del panell d'experts sobre canvi climàtic (vegeu la taula 6).

TAULA 6. Viabilitat natural i tècnica de les estacions d'esquí alpí catalanes

Nom de l'estació	Viabilitat natural			Viabilitat tècnica		
	1	2	3	1	2	3
Baqueira-Beret						
Boí-Taüll			-			-
Espot Esquí	-	-	-		-	-
La Molina			-			-
Masella			-			-
Port-Ainé	-	-	-		-	-
Port del Comte	-	-	-		-	-
Tavascan			-			-
Vall de Núria			-			-
Vallter 2000			-			-

1. Temporada mitjana present; 2. Escenari + 2°C; 3. Escenari + 4°C.

Font: Elaboració pròpia a partir de Pons (2014).

Extret del *Tercer informe sobre el canvi climàtic a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estudis Catalans, 2016, p. 394.

<http://cads.gencat.cat/web/.content/Documents/Publicacions/tercer-informe-sobre-canvi-climatic-catalunya/TERCER_INFORME_CANVI_CLIMATIC_web.pdf>.

En tot cas, la hipòtesi d'un increment d'1,8° és la previsió que utilitza el Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible a l'estudi *Avaluació de la sostenibilitat del turisme a l'Alt Pirineu i Aran* i la que s'esmenta també al Pla Director de les Estacions de Muntanya. En definitiva, la conclusió és que, per a les properes dècades, tan sols es podrà garantir una temporada estable i d'una durada suficient per a fer possible una certa rendibilitat per damunt de la cota 2000. Cal tenir present que la majoria de les nostres estacions tenen el sostre en la cota 2400-2500, a excepció de Boí-Taüll, que arriba fins als 2.700 metres.

En aquestes condicions, és raonable plantejar-se quin és el futur dels dominis esquiables al nostre Pirineu i, en paral·lel, del desenvolupament turístic vinculat a l'oferta de neu. El Pla Director planteja aquesta reflexió i apunta algunes actuacions per adaptar-se a aquesta situació i fer possible la continuïtat del sector. En els deu anys que han passat des de la seva aprovació, ja s'ha superat l'horitzó fixat pel Pla l'any 2011, i algunes de les seves previsions ja es poden considerar obsoletes. El projecte d'obrir una nova estació a la vall Fosca resta enterrat, però ha deixat la seva petja en el paisatge; les pistes de Llessui estan definitivament tancades i abandonades i en l'actualitat constitueixen un conjunt de restes d'«arqueologia turística» que inclouen l'edificació de l'antic restaurant-cafeteria; el projecte de reobrir La Tuca, segons sembla i a partir d'un estudi encarregat pel Conselh Generau d'Aran, perviu, però transformat en un complex lúdic sense pistes d'esquí; Rasos de Peguera, la petita estació més propera a l'àrea metropolitana de Barcelona, continua tancada: les seves cotes amb prou feines superen els dos mil metres i no sembla viable la seva reobertura si no és associada a una operació urbanística, no admissible en un espai d'interès natural. El Pla Director va identificar fins a una vintena de nous dominis esquiables, però tan sols es planteja l'ampliació de les estacions existents, prèvia modernització o optimització de les instal·lacions.

Caldrà, en tot cas, preveure l'impacte en el medi natural que poden tenir les actuacions que planteja el Pla Director —de fet, el mateix Pla així ho fa constar— o d'altres que es puguin plantejar en el futur. En aquest sentit, cal tenir presents algunes consideracions:

— L'extensió dels dominis esquiables, ocupant espais nous, no sembla raonable, atès el fracàs de l'única iniciativa que s'ho ha plantejat. L'ampliació dels dominis actuals també presenta dificultats, ja que podria envair els espais protegits veïns i la cerca de cotes més altes no és possible perquè les estacions ja han assolit el seu sostre. En tot cas, cal preveure que qualsevol actuació per damunt de la cota 2000 es duria a terme en zones especialment vulnerables.

— Caldria, per contra, procedir a la restauració de les estacions tancades o que no han prosperat, eliminant elements artificials i restaurant el sòl i la vegetació.

— Les millores en els sistemes d'innivació artificial han de preveure la disponibilitat de recursos hídrics, el seu ús sostenible i les mesures necessàries d'eficiència energètica.

— A les previsions de millora dels accessos caldria incorporar-hi la implantació o millora de l'accés amb transport públic, si més no des de les valls. L'altra alternativa que planteja el Pla, l'accés amb telecabines des dels nuclis urbans, seguint el model d'Andorra, podria reduir la pressió de l'ús de vehicles privats i incrementar la repercussió econòmica als municipis. Cal, però, avaluar l'impacte ambiental d'aquestes instal·lacions, atès que, en molts casos, haurien de travessar zones de bosc subalpí avui no afectades.

— La millora de la rendibilitat de les estacions no pot estar associada a operacions urbanístiques que sacrificuen sòl no urbanitzable. Si s'ha d'incrementar la capacitat d'allotjament, hauria de ser mitjançant establiments hotelers o amb la restauració d'edificacions existents. De fet, així ho preveu el Pla Director.

Finalment, reconeixent la importància que el manteniment de l'oferta de neu té per a les comarques de muntanya, cal insistir en aquelles iniciatives que tendeixen a superar l'estacionalitat i a consolidar el turisme tot l'any, diversificant ofertes, destinacions i activitats, tot i que caldria defugir un tipus d'oferta que fa d'una estació d'esquí una mena de parc temàtic a l'estiu, com succeeix en alguns casos. La major part de les estacions poden esdevenir infraestructures o centres de serveis idonis per a activitats de turisme de natura, de vegades creant complicitats amb els espais protegits propers.

2.4. *Esports d'aventura. Noves activitats de turisme i lleure*

En les dues darreres dècades s'ha desenvolupat una nova oferta turística dins l'àmbit del que s'ha anomenat turisme d'aventura o turisme actiu. La característica fonamental d'aquesta oferta és que, d'acord amb les noves tendències turístiques, allò que s'ofereix no és tan sols una destinació, un escenari, sinó sobretot una experiència en la qual el client participa activament i amb una certa dosi de risc o, si més no, de presumpció de risc, i que es practica servint-se bàsicament dels recursos que ofereix el medi natural en què es desenvolupa.

El Decret 56/2003, que regula les activitats físicoesportives en el medi natural, precisa l'abast d'aquelles activitats que compleixen tres condicions:

— Es fan amb finalitats recreatives i de lleure i se n'exclou, per tant, aquelles incloses dins les competicions esportives o la seva preparació, organitzades per les federacions o entitats esportives.

— Es duen a terme en el medi natural i poden comportar un risc de deteriorament d'aquest medi.

— Poden resultar afectades per les condicions meteorològiques o per les característiques del medi, la qual cosa pot constituir un factor de risc pels practicants.

El mateix decret recull en el seu annex I una relació exhaustiva de les activitats que tenen aquesta consideració, classificades com a activitats en espais rocosos, activitats a l'alta muntanya, activitats a la baixa i mitjana muntanya o a la plana, activitats aquàtiques, activitats aèries i activitats a la neu. Malgrat el seu caràcter exhaustiu, el sector és tan dinàmic que, probablement, avui aquesta llista ja requeriria una actualització.

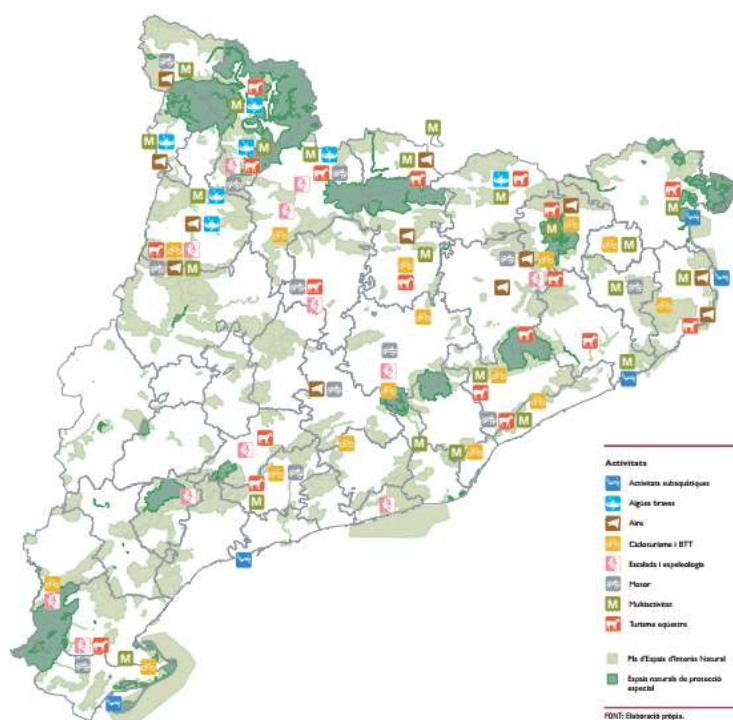

FIGURA 6. Localització de les noves activitats turístiques i recreatives (2008).

Font: Extret de l'*Atles del Turisme a Catalunya*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Innovació, Universitats i Empresa, 2009. <<http://www.atlesturismecatalunya.cat/>>

Tal com afirmen Xavier Campillo i Xavier Font en el seu estudi d'avaluació de la sostenibilitat del turisme a la Vall d'Aran i l'Alt Pirineu, al nostre país aquesta tipologia turística va arribar importada del Pirineu francès i el terme «aventura» va fer fortuna com una estratègia de màrqueting. Així, l'any 2003, la major part de les consultes per Internet sobre tipologies turístiques al Pirineu es referien a aquesta modalitat i, en poc

més de deu anys, segons l'*Atles del Turisme a Catalunya*, entre 1996 i 2008 les empreses dedicades a aquesta modalitat es van multiplicar per quatre, de 20 a 80. Tanmateix, a l'estudi sobre la gestió del turisme actiu a Catalunya fet pel Centre de Recerca i Innovació de la Indústria Turística (CRIIT) de la Universitat de Girona l'any 2007, s'identifiquen fins 262 empreses dedicades a aquest sector, moltes de les quals probablement no estan inscrites al Registre de la Secretaria de Turisme (vegeu la figura 6).

A banda dels dos treballs esmentats —el de Xavier Campillo i Xavier Font, promogut pel Centre d'Assessorament per al Desenvolupament Sostenible, i el del CRIIT—, no hi ha gaires estudis que abordin l'anàlisi d'aquest sector. Amb tot, el estudis citats permeten identificar algunes característiques d'aquesta oferta turística i de lleure:

— Dins del panorama turístic general, aquest sector és encara poc significatiu, tot i que assoleix una importància notable en algunes comarques, especialment al Pallars Sobirà, de la mà de les activitats aquàtiques en aigües braves.

— Malgrat que es va apreciar un cert estancament després del ràpid creixement inicial, la demanda potencialment encara pot créixer.

— Aquestes activitats poden complementar l'estacionalitat de les ofertes turístiques principals. Per exemple, el ràfting pren habitualment el relleu de la temporada d'esquí i es manté durant la primavera i part de l'estiu mentre el cabal dels rius ho permet; el senderisme i la bicicleta de muntanya poden complementar la temporada de neu i platja, i determinades activitats aèries, com el vol en globus aerostàtic, a causa de la major idoneïtat de les condicions meteorològiques, poden oferir una alternativa hivernal a destinacions que no tenen oferta de neu.

— Es tracta, en general, de petites empreses de creació recent, amb personal jove i aficionat a la pràctica dels esports que ofereixen, però el sector està encara poc estructurat i no compta amb documents estratègics de planejament, amb una diagnosi del sector i amb propostes de desenvolupament.

— Es requereix una ordenació i regulació d'aquest sector de l'oferta turística i de lleure. El marc normatiu actual és insuficient.

— Cal un major compromís de les empreses de turisme actiu amb la seva integració en els municipis en els quals s'implanten, pel que fa, per exemple, a l'oferta de llocs de treball per a la població local o a les sinergies amb altres serveis turístics.

— Cal també un major compromís en relació amb la protecció dels valors naturals i culturals del medi en què sustenten les seves activitats.

Probablement, dins del conjunt d'activitats que inclou aquest sector, la que ha assolit una major rellevància econòmica i territorial és el descens en bots inflables d'aigües braves, el ràfting. Això és evident, sobretot, al Pallars Sobirà, on, gràcies a l'impuls assolit per aquesta oferta, es concentra, com ja s'ha assenyalat, el major nombre (un 16 %) de totes les empreses de turisme actiu del país i l'eix Llavorsí-Sort ja és un referent a escala internacional. Per a la pràctica d'aquesta modalitat, però, calen unes condicions de cabal i de pendent que es donen, d'una manera notòria, al riu Noguera Pallaresa, i en menor mesura a la Noguera Ribagorçana, la Garona i el Segre. Fora d'aquests cursos fluvials, l'oferta és molt limitada.

Caldria, però, diferenciar aquelles activitats que es poden emmarcar dins de l'oferta de turisme actiu d'aventura d'aquelles altres que, tot i requerir un exercici físic per part del practicant, es podrien qualificar més aviat, com fan Campillo i Font, de turisme verd. Aquest seria el cas del senderisme o del ciclisme de muntanya que, fora de l'àmbit competitiu, permeten, si es practiquen utilitzant la xarxa de camins i pistes existent, una aproximació més «tranquil·la» al medi natural. Per aquest motiu, aquestes activitats es tracten en altres apartats d'aquest capítol.

Pel que fa a la compatibilitat d'aquestes activitats amb la preservació del medi natural, cal assenyalar que, òbviament, la seva extraordinària diversitat fa que el tipus i la intensitat dels impactes sigui molt variable. En tot cas, aquestes activitats, sobretot algunes de les seves modalitats, tenen un impacte potencial important, que podria arribar a ser sever en funció de la seva extensió quantitativa i geogràfica. D'una banda, la mateixa noció d'aventura comporta la incursió en indrets poc accessibles, preservats fins ara dels impactes de l'activitat humana i que, en conseqüència, poden allotjar comunitats d'espècies de flora i fauna que poden veure's afectades. Sovint es tracta d'indrets especialment fràgils o vulnerables, com ara torrents de muntanya, cingles, riberes, alta muntanya o d'altres. D'altra banda, l'èxit d'alguna d'aquestes modalitats, especialment la navegació en aigües braves, genera episodis d'hiperfreqüentació i de concentració de persones i embarcacions o altres estris en determinats períodes de l'any i trams de riu.

Com ja s'ha assenyalat, la regulació d'aquestes activitats és molt feble. Novament, cal remetre's a dos decrets: el Decret 148/1992, que regula les activitats fotogràfiques, científiques i esportives que poden afectar la fauna, i el ja esmentat Decret 56/2003, que

regula les activitats físicoesportives al medi natural. El primer d'aquests decrets, a l'article sisè, es refereix als espais naturals protegits i a les reserves de caça i zones de caça controlada i estableix la necessitat de tenir autorització prèvia, excepte en aquells períodes i/o indrets que l'Administració pugui determinar, per a realitzar una sèrie d'activitats esportives que esmenta a continuació: bicicleta tot terreny, escalada, espeleologia, vol i descens per l'aire i aterratge d'ultralleugers, parapent, ala delta i altres aparells, tripulats o no, i la navegació amb embarcacions o altres aparells nàutics; també preveu la possibilitat d'estendre la regulació de l'escalada i l'espeleologia fora dels espais protegits quan la seva pràctica pugui amenaçar espècies en perill d'extinció. A partir d'aquest decret, alguns espais protegits, com els parcs de Montserrat, Sant Llorenç del Munt, Garraf, Serra del Montsant, Els Ports o Alt Pirineu, han regulat l'escalada i l'espeleologia.

El segon decret està més pensat per a regular les condicions en què s'han d'oferir al públic aquestes activitats que no pas per a ordenar-ne la compatibilitat amb el medi natural; es limita, a l'article cinquè, a establir la necessitat que les activitats recollides al decret (annex I) s'adeqüin a la normativa ambiental i de protecció d'espais naturals i posseïxin les autoritzacions pertinents, especialment quan es duguin a terme a l'interior d'espais protegits.

En tot cas, en ambdós casos, com ja s'ha destacat en l'apartat dedicat a l'excursionisme, la regulació és genèrica i poc precisa. Aquestes disposicions normatives no estableixen criteris més afinats que puguin sustentar les autoritzacions i condicions que, eventualment, puguin establir les administracions i tenen un elevat grau d'ambigüïtat sobre els límits de l'aplicació dels decrets en funció de si la pràctica és individual o col·lectiva i organitzada.

2.5. *Ciclisme de muntanya i circulació motoritzada*

La pràctica del ciclisme de muntanya s'ha estès molt a Catalunya, que ja tenia una gran tradició de ciclisme de carretera, i es practica tant de manera individual o en petits grups familiars o d'amics com de forma organitzada per entitats esportives o empreses de turisme actiu que la inclouen en la seva oferta. Com a oferta turística i, en conseqüència, com a activitat econòmica, té l'avantatge que, amb la climatologia del nostre país, es pot practicar durant tot l'any, a excepció de l'hivern a l'alta muntanya. La

seva complementarietat en relació amb l'oferta turística més estacional està garantida, però és encara una activitat empresarial poc desenvolupada i tampoc no configura, com a d'altres països, una oferta potent, amb itineraris, senyalització, guies i allotjaments d'etapa.

La pràctica del ciclisme de muntanya pot ser una modalitat de senderisme, però també es pot practicar amb caràcter competitiu o integrat en altres disciplines esportives, com el triatló. Els impactes que pot provocar en el medi natural tenen un doble vessant. D'una banda, els impactes directes: erosió en camins i corriols, deixalles a l'entorn i soroll; aquests impactes estan relacionats sobretot amb la concentració de ciclistes, amb l'estat dels camins (si ha plogut o no recentment), amb l'època de l'any i, d'una manera directa, amb el caràcter competitiu o no de l'activitat (la competició sol comportar major velocitat, una major abrasió del sòl, menys cura de l'entorn i concentració de públic i/o acompanyants). Fins i tot en el cas del ciclisme per carretera, en què l'erosió és inexistent, l'impacte que pot provocar el pas d'una competició ciclista, sobretot si és de les més importants, és notable (convé recordar el recent pas de «la Vuelta» pel Parc Natural del Garraf); per aquest motiu, les normes d'alguns parcs les prohibeixen explícitament. D'altra banda, el ciclisme de muntanya planteja en alguns indrets problemes de convivència amb l'excursionisme a peu, sobretot si es tracta de camins estrets o corriols i en llocs amb fort pendent, molt preuats per al descens de bicicletes tot terreny, indrets on aquesta pràctica és incompatible amb el trànsit de senderistes.

Com ja s'ha esmentat a l'apartat anterior, la bicicleta tot terreny apareix esmentada a l'article sisè del Decret 148/1992 —juntament amb «qualsevol prova o activitat esportiva terrestre que necessiti del concurs d'algun artefacte»— com una de les disciplines esportives (s'entén, tot i que no està explicitat) que requereixen una autorització quan es duen a terme en un espai natural protegit. I d'artefactes no en falten, perquè ja han aparegut les bicicletes amb motor o els anomenats *segways*. Apareix, també, a l'annex del Decret 56/2003, amb el ciclocròs i el cicloturisme.

Hi ha poca experiència en estudis que abordin de manera sistemàtica i rigorosa l'anàlisi de l'impacte produït pel ciclisme de muntanya al medi natural, més enllà de les apreciacions puntuals i les conclusions òbvies. El Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa va encarregar l'any 2015 un estudi per a avaluar l'erosió, els riscos geomorfològics i la vulnerabilitat del medi natural provocats per dues proves, una de les quals, «La Tramun», de bicicleta de muntanya. L'estudi posa en evidència i quantifica

allò que probablement els gestors dels espais naturals ja presumien. Quan la prova transita per pistes consolidades, l'impacte, en forma de pèrdua de sòl, compactació o erosió, és assumible i fàcilment corregible amb actuacions de gestió ordinària de la xarxa de camins o limitant el nombre de participants; per contra, quan la prova transcorre per camins més estrets, corriols o traçats poc definits, els efectes són greus, en algun cas difícilment reversibles, en funció del pendent i de la meteorologia posterior. En definitiva, l'estudi conclou desaconsellant el pas de la prova per aquests trams més vulnerables.

El criteri que apliquen els gestors dels espais protegits, cada vegada de manera més generalitzada, és el de limitar el pas de les activitats ciclistes col·lectives a les pistes consolidades i excloure'n els senders o corriols de menor amplària i alhora limitar el nombre de participants a les proves. Així el Parc Natural de la Serra de Collserola, l'espai natural que més ha desenvolupat la regulació del ciclisme, disposa d'un mapa (vegeu la figura 7) en el qual s'assenyalen les pistes aptes per a la celebració d'activitats col·lectives i proves ciclistes i també a peu, i ha limitat el nombre màxim de participants a 200 (500 en el cas de les curses a peu).

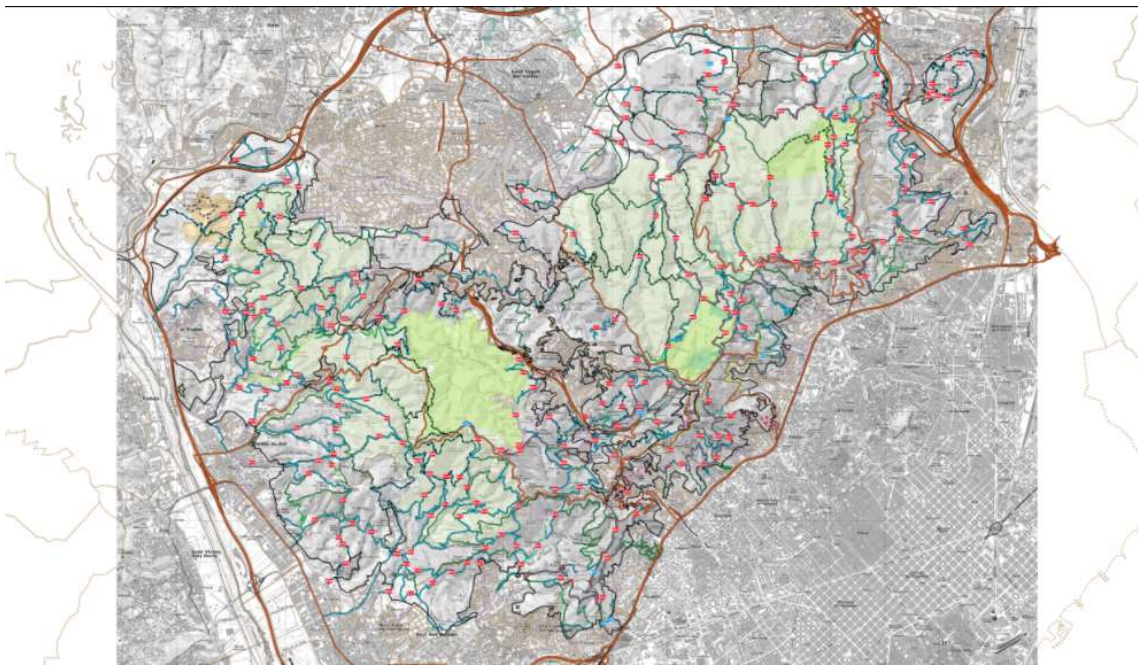

FIGURA 7. Mapa d'activitats organitzades al Parc de Collserola.

Font:

<http://www.parcnaturalcollserola.cat/pdfs/autoritzacions/Mapa_ActOrganitzades_vFebrer2017_600DPI_ETRS89.jpg>.

En paral·lel, el Parc de Collserola té obert un procés de diàleg amb les entitats ciclistes i porta a terme una tasca pedagògica, amb l'edició d'un tríptic de les normes, un decàleg de bones pràctiques i un mapa de la xarxa de camins per a la circulació amb bicicleta. El Parc del Foix, com ja s'ha assenyalat a l'apartat d'excursionisme, també disposa d'un mapa de camins per a activitats organitzades, que defineix la xarxa de camins aptes per a la realització d'activitats col·lectives, amb caràcter competitiu o no, amb bicicleta tot terreny o a peu, i n'estableix la regulació permanent o temporal. Aquest mapa es revisa i s'actualitza anualment amb la participació dels ajuntaments i les altres entitats implicades.

Pel que fa a la pràctica individual del ciclisme de muntanya, atès que no està subjecta a autorització prèvia com ho estan les activitats col·lectives, alguns parcs han optat per establir una regulació de caràcter general, restringint la circulació amb bicicleta a les pistes de més de tres metres d'amplada. Aquest és el cas del Parc de Collserola i del conjunt de parcs de la Xarxa de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona (amb cogestió de la Diputació de Girona en el cas del Montseny).

Als parcs que gestiona la Generalitat de Catalunya, aquesta regulació no és tan clara. En el cas del Parc Nacional d'Aigüestortes i estany de Sant Maurici, la circulació amb bicicleta està restringida als camins d'accés a les dues entrades principals del parc, on arriba el servei de taxi. Al Parc Natural del Cadí-Moixeró, en un fulletó informatiu de «caminades i bicicleta de muntanya» es pot trobar la indicació que només es pot circular en bicicleta per pistes forestals senyalitzades a tal efecte. En alguns casos, aquesta regulació general va acompanyada de la senyalització positiva (camins aptes o recomanats) o bé de la senyalització prohibitiva d'alguns senders i camins (circulació de bicicletes prohibida).

En tot cas, no hi ha cap disposició normativa de caràcter general que pugui sustentar aquesta restricció de les bicicletes a camins de més de tres metres d'amplada. La regulació obeeix, doncs, a les competències específiques dels òrgans de gestió de cada parc i estan recollides, en els parcs de la Diputació de Barcelona i a Collserola, en unes ordenances d'ús públic, la situació jurídica de les quals és diversa i, en la majoria dels casos, de dubtosa eficàcia. En conseqüència, aquesta regulació està, en general, a mig camí entre la recomanació i la norma. Val a dir que, a més, és una regulació que aquestes ordenances proposen estendre a la circulació a cavall. Convé reiterar, arribats a aquest punt, la necessitat d'actualitzar i refer els dos decrets existents en aquest àmbit. Així, seria raonable estendre al conjunt del territori la limitació de la circulació de

bicicletes a camins de més de tres metres d'amplada, a banda d'altres normes que poden deduir-se de l'experiència acumulada, dotant així de major seguretat jurídica les regulacions que apliquen els espais protegits.

A diferència del que passa amb el ciclisme o les activitats excursionistes, la circulació motoritzada sí que disposa d'una regulació normativa pròpia: la Llei d'accés motoritzat al medi natural, aprovada l'any 1995. Aquest text legal i el reglament de 1998 que el desplega donen un marc normatiu general que permet regular la circulació motoritzada al medi natural en general i als espais protegits en particular.

Un dels aspectes més destacats i alhora controvertits d'aquesta regulació és el de l'amplada mínima dels camins aptes per a la circulació motoritzada, que la llei fixa en quatre metres. Amb posterioritat, per la via de la legislació per a la simplificació administrativa (les anomenades «lleis òmnibus»), s'ha relaxat una mica aquesta restricció, obrint la possibilitat al fet que, mitjançant acords amb els titulars dels vials, es puguin delimitar itineraris incloent pistes d'amplada inferior. La realitat és que a la majoria dels vials del país opera la restricció dels quatre metres, tot i que en opinió d'alguns experts (Xavier Campillo, *El llibre dels camins*), la de l'amplada no és una bona opció a l'hora de determinar l'aptitud d'un camí per a la circulació motoritzada. D'una banda, poden haver-hi camins d'amplada inferior perfectament aptes i d'altres de més de quatre metres que no ho són o que, fins i tot, caldria preservar, com els camins de ferradura o altres camins tradicionals obrats.

Probablement, amb independència de l'amplada com a únic criteri estricte, la mobilitat motoritzada pel medi natural hauria de ser determinada mitjançant l'instrument que defineix la mateixa llei, els inventaris comarcals de camins. El fet és que Catalunya té una xarxa molt densa de camins rurals. A partir de la digitalització dels camins de la cartografia a escala 1:5.000, l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya ha establert que la longitud total de camins i senders que tenim al país és de 181.216 km, una mica més de la meitat dels quals són camins rurals públics. Hi ha també, dins d'aquest conjunt, una gran xarxa de camins de titularitat privada i molts altres de titularitat difícil de determinar. Això fa que no s'hagin pogut acomplir ni de lluny les previsions de la llei pel que fa a l'elaboració dels inventaris. A manca, doncs, en la gran majoria del territori, d'aquest instrument d'ordenació de la vialitat, que permetria una anàlisi més afinada dels camins, probablement la restricció dels quatre metres, amb caràcter general, ha estat una bona alternativa. Una altra cosa són les dificultats

objectives de controlar-ne el compliment, però, en tot cas, la llei disposa d'un règim sancionador que, si més no, ha mostrat un cert grau de capacitat dissuasòria.

Pel que fa als espais naturals protegits, la llei d'accés motoritzat, ha aportat un marc jurídic més sòlid —a diferència, com ja s'ha assenyalat pel que fa al cas de les bicicletes, les curses de muntanya o altres activitats— per a classificar la xarxa viària i determinar l'aptitud o no dels diferents camins per a la circulació motoritzada.

Un altre dels aspectes que regula la llei d'accés motoritzat és la celebració de competicions o activitats col·lectives. En aquest sentit, prohibeix explícitament les competicions en espais naturals de protecció especial, reserves de caça i reserves de fauna salvatge, excepte si es tracta de trams no cronometrats d'enllaç per vies aptes per a la circulació motoritzada. El text original de la llei limitava a les carreteres o pistes asfaltades les competicions a la resta d'espais d'interès natural, però a partir del 31 de desembre del 2011, novament en virtut de la «llei òmnibus», aquesta limitació va desaparèixer del text de la llei. La permissivitat d'aquesta modificació ha tingut ràpidament un efecte pervers. Els organitzadors ja saben quins espais han d'evitar i quins poden utilitzar. Així, per exemple, hi ha proves o ral·lis que esquiven el massís del Montseny, parc natural, i es decanten cap al massís veí de les Guilleries, espai inclòs al PEIN. Tanmateix, totes les competicions necessiten l'autorització del departament competent del Govern de la Generalitat i/o l'autorització o informe previ preceptiu dels ens gestors dels espais protegits, tràmit en el qual es poden imposar condicions o modificacions en l'itinerari, arribant a la suspensió de la prova en determinats supòsits. Val a dir que per a l'autorització de les proves cal la conformitat expressa dels ajuntaments i, si és el cas, dels propietaris afectats.

Òbviament, la llei prohibeix la circulació camp a través, fora dels camins, llevat dels circuits promoguts i autoritzats per a aquesta pràctica, sempre fora dels espais protegits. Aquesta prohibició té una importància especial no tant per als turismes 4 × 4 com per a altres vehicles motoritzats amb més capacitat per a sortir dels camins, com ara les motos tot terreny o els quads, als quals se n'hi han afegit d'altres com els *segways* o les bicicletes amb motor. Convé recordar que, en absència d'una regulació més específica, tots aquests artefactes tenen la consideració de vehicles motoritzats.

3. LLEURE I TURISME ALS ESPAIS NATURALS

3.1. *Evolució del lleure als espais naturals*

Tal com s'ha mirat d'evidenciar en els apartats anteriors, el lleure al medi natural ha evolucionat considerablement a les darreres dècades. No es pot afirmar, òbviament, que l'interès per gaudir de la natura i, per tant, l'atracció que exerceixen els espais als quals es confereix aquests atributs de naturalitat sigui un fet que aparegui a la darrerïa del segle XX. La sensació de benestar vinculada a la freqüentació d'un ambient natural ha estat com a mínim identificada, en la cultura occidental, des de la Grècia clàssica, i probablement molt abans en les cultures orientals. A finals del segle XIX, però, aquest interès per a gaudir del medi natural comença a prendre forma d'una manera organitzada de diverses maneres, amb el naixement de l'alpinisme i amb el moviment higienista que dona als espais naturals un contingut terapèutic, necessari per a una societat que era cada vegada més urbana i industrial; així es desenvolupen les visites balneàries, tant a les aigües termals com a les aigües del mar, però també les passejades pel bosc o les excursions a les muntanyes, per tal de «canviar d'aires».

Inicialment, la possibilitat de desplaçar-se a espais naturals per a gaudir del lleure en aquests indrets estava reservada a les classes socials amb més recursos econòmics, l'aristocràcia o l'alta burgesia. A poc a poc es va anar estenent a altres capes socials, a una classe mitjana creixent i, també, a una classe obrera que anava assolint conquestes socials. La implantació de l'excursionisme o de les associacions naturistes llibertàries a Catalunya en són un bon exemple.

Tanmateix, la veritable «revolució» en el lleure i el turisme al medi natural —com, de fet, en el turisme en general— es produeix a la segona meitat del segle XX, quan les societats europees i nord-americana, recuperades de la segona gran guerra, experimenten un notable progrés econòmic i social. En el cas d'Espanya i de Catalunya, penalitzades per l'endarreriment causat per la Guerra Civil i la victòria feixista, el procés es desencadena més tard. Les característiques d'aquesta evolució de les darreres dècades tenen components quantitius i qualitius:

— El creixement exponencial del nombre de persones/visitants/turistes que freqüenten el medi natural i l'usen com a suport necessari per a les seves activitats, encara que siguin merament contemplatives.

— L'extraordinària extensió geogràfica d'aquest fenomen: gairebé tots els indrets del planeta i tots els recons del nostre país esdevenen visitables i visitats i s'integren en l'oferta de lleure i turisme.

— Els espais que gaudeixen d'un règim legal de protecció, parcs nacionals o naturals, reserves de la biosfera, esdevenen destinacions preferents, atès que garanteixen els atributs de naturalitat.

— El nombre de països, regions, comarques o municipis emissors de turistes/visitants també es multiplica i moltes societats tenen la doble condició de societat receptora i societat emissora, incloent les zones rurals, desdibuixant així les diferències entre visitant i visitat.

— Les activitats que practiquen els turistes/visitants es diversifiquen extraordinàriament. La contemplació del paisatge i les passejades conviuen en els interessos del visitant i, per tant, a l'oferta, amb activitats en les quals s'ofereixen «experiències», sovint vinculades a la pràctica de disciplines esportives.

— El turisme en general i, també, el turisme a la natura són una activitat econòmica molt important que ha esdevingut el principal contribuent al PIB a molts països, regions o comarques.

— La suma de tots els factors anteriors ha produït un impacte territorial important i extens, amb un vessant positiu, en forma de desenvolupament econòmic i intercanvi social, i un altre de negatiu, en forma d'afectacions ambientals (banalització del paisatge i d'altres cultures, erosió, pèrdua de biodiversitat, ocupació del sòl).

— En general, els visitants/turistes han pres consciència de la necessitat de les polítiques de protecció del patrimoni natural i cultural i accepten les mesures restrictives que se'n puguin derivar. Al mateix temps, són més exigents en termes de naturalitat i autenticitat de l'oferta.

— Paradoxalment, la banalització de destinacions que s'han venut com a «espais naturals» comporta una fugida dels turistes/visitants més exigents cap a altres destinacions menys freqüentades. En la mesura que aquestes tinguin èxit, es pot reiniciar el cicle.

Aquestes consideracions poden tenir caràcter universal, però també són aplicables a escala catalana. Ja s'ha assenyalat l'increment que ha anat registrant el nombre de visitants dels espais naturals, que ha obligat a l'adopció de mesures de regulació de la freqüentació, controlant bàsicament l'accés motoritzat, i a la substitució d'activitats

tradicionals, més estancades o en retrocés, per noves activitats, algunes de les quals amb una alta capacitat invasiva i d'impacte.

A banda, però, de les pràctiques esportives o de turisme d'aventura, el turisme familiar o de grups d'amics sense més pretensió que la d'anar a visitar un indret atractiu, recórrer un itinerari amb seguretat o fer una passejada s'ha popularitzat extraordinàriament i ha multiplicat el nombre de visitants a indrets «naturals». Només cal veure a les prestatgeries de les grans cadenes comercials de material esportiu l'oferta de vestimenta, calçat, tendes de campanya o altres estris dedicats a l'excursionisme. Això explica l'èxit del senderisme i les múltiples iniciatives de les administracions, diputacions, consells comarcals, ajuntaments, parcs o altres entitats promotores del turisme, en l'àmbit del disseny, la senyalització i la difusió de senders, itineraris o circuits. Serveixin com a exemple les grans inversions que ha fet el Ministeri d'Agricultura en el programa anomenat «Caminos naturales», dins del qual s'han inclòs gairebé 9.500 km de camins, amb una inversió acumulada de més de 220 milions d'euros. En el cas de Catalunya —enquadrada, per cert, dins l'anomenat «Sector Noreste peninsular», s'han arranjat, en virtut d'aquest programa, 464,4 km de camins. La inversió del Ministeri cobreix l'arranjament inicial, sovint amb senyalització complexa i estructures de fusta, i a partir d'aquí el problema es planteja a l'Ajuntament o altra Administració o entitat que hagi subscrit l'acord de col·laboració, que ha de fer el manteniment posterior, a vegades força oneros.

L'augment de l'interès per la pràctica del senderisme ha provocat també l'aparició de veritables productes turístics, alguns amb un èxit notable, que combinen el recorregut amb l'oferta d'allotjament, restauració i altres serveis complementaris. El cas més flagrant és el d'«El Camino», és a dir el traçat clàssic del camí de Sant Jaume. A Catalunya, els casos més reeixits són el de «Carros de Foc» al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, «Cavalls del Vent» al Parc Natural del Cadí-Moixeró o «Estels del Sud» al Parc Natural del Massís dels Ports, però hi ha hagut múltiples iniciatives, algunes no tant exitoses, com el Camí de Sant Jaume a Catalunya, el Meridià Verd, el Camí Verdaguerià, el Camí de l'Abat Oliba, el Camí dels Bons Homes o els Tres Monts, entre molts altres. Aquesta oferta coexisteix i, sovint, se superposa, aprofitant-ne trams, amb la xarxa tradicional de senders de gran recorregut, de petit recorregut i senders locals que gestiona la Federació d'Entitats Excursionistes. Es tracta d'una categorització reconeguda internacionalment i, en el cas dels GR, pot enllaçar amb itineraris continentals.

Una altra de les activitats relacionades amb el lleure en el medi natural i, concretament, en el medi forestal és la que podem anomenar activitat recol·lectora: fruits del bosc, bolets, flors, plantes... Aquesta activitat té, sobretot, una gran incidència a la tardor en el cas dels bolets i, en menor mesura, de les castanyes. Es tracta aquí, lògicament, d'activitats de lleure i de recol·lecció per a l'autoconsum, i no amb finalitats comercials.

Catalunya és un país amb una gran tradició boletaire i, a diferència d'altres activitats recol·lectores tradicionals, la «cerca i captura» de bolets s'ha estès i popularitzat molt, fins i tot amb l'estímul afegit d'un programa de la televisió pública (com també ha passat amb l'esquí, per cert). La recol·lecció de bolets, a diferència d'altres activitats com el senderisme, té la particularitat que necessàriament els recol·lectors han d'abandonar els camins i senders i endinsar-se al bosc. No és possible, doncs, en aquest cas, la regulació que, per exemple, al Parc Natural del Montseny es mira d'aplicar a la recollida de castanyes, en el sentit que tan sols es poden collir aquelles que són a terra i a les vores dels camins. Els boletaires «de tota la vida» i els que any rere any s'hi afegeixen, quan arriba la tardor s'escampen pels boscos de les muntanyes del país. De manera recurrent, cada any se senten les queixes de propietaris i es viuen els episodis de massificació en l'accés als indrets amb més «reputació» boletaire. Fer compatible aquesta activitat tradicional, ara que s'ha multiplicat el nombre de practicants, amb la preservació dels espais naturals i de les finques privades no sembla fàcil. La prova és que, de manera reiterada, es va anunciant i ajornant la implantació per part de la Generalitat del «carnet de boletaire», una mena de llicència a l'estil de la de caça o pesca, associada al compliment de determinades bones pràctiques i al pagament d'uns preus públics.

L'establiment d'una llicència es fonamenta en l'article 49.2 de la Llei 6/1988 forestal: els aprofitaments micològics poden «ser sotmesos a llicència si poden malmetre l'equilibri de l'ecosistema forestal o la persistència de les espècies, si sobrepassen les quantitats fixades pel Departament» i està recollida en el Pla General de Política Forestal 2007-2016, que assenyala com un dels seus objectius «compatibilitzar l'ús social dels terrenys forestals amb el seu manteniment i rendibilitat a mans privades» i preveu la regulació de la recollida i la comercialització de bolets, amb l'establiment d'una llicència per a l'aprofitament comercial i fórmules per a obtenir ingressos directes per part de la propietat forestal. Probablement les dificultats d'implantació d'aquesta llicència deriven, d'una banda, de la dificultat d'objectivar els danys a l'ecosistema

forestal, més enllà de l'afectació puntual en el temps i en l'espai, i de l'altra, probablement en major mesura, de la concreció en la destinació i administració dels ingressos que se'n puguin derivar.

Amb tot, la cautela ambiental aconsella aplicar aquestes mesures de regulació en la recollida de bolets i, de fet, ja hi ha algunes experiències que demostren la seva eficàcia. Als boscos públics del Paratge Natural d'Interès Nacional de Poblet s'aplica i ha estat prorrogat el Pla Pilot de Recollida de Bolets, que des de l'any 2012 regula aquesta activitat en una extensió de 3.520 ha mitjançant l'obtenció d'una llicència que pot ser per a tota la temporada (10 €) o per a un sol dia (3 €). El lliurament d'aquesta autorització va acompanyat d'un tríptic informatiu amb un conjunt de recomanacions i bones pràctiques. Al Pallars Sobirà també s'han creat zones acotades per a la recollida de bolets, sotmeses a l'obtenció d'una autorització diària (5 €), als boscos comunals de Virós (Alins) i de la vall d'Esterrí de Cardós.

El manteniment, doncs, del lliure accés a la natura com un dret social, o del costum arrelat de la recollida d'alguns productes silvestres, especialment els bolets, en un escenari de creixement del nombre de visitants i d'extensió geogràfica dels espais visitats passa per l'adopció de mesures de regulació que permetin controlar sobretot l'accés amb vehicle particular, i en alguns casos fins i tot pel pagament de determinats serveis, alguns dels quals eren gratuïts fins ara, com certes àrees d'aparcament. Així s'ha fet, per exemple, al Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa o a l'accés als gorgs del Torrent de la Cabana, a Campdevànol. No obstant això, cal analitzar cada cas i probablement aquestes mesures poden tenir més eficàcia com a instruments d'ordenació que com a font d'ingressos complementaris, ingressos que, en tot cas, cal aplicar amb absoluta transparència al manteniment i millora del paratge i del servei que s'ofereixen. El fracàs en l'accés amb transport públic col·lectiu als nostres espais naturals i espais de lleure a la natura és un altre dels aspectes que cal valorar i que té relació, sens dubte, amb l'absoluta substitució del transport públic pels vehicles privats, difícil de revertir malgrat els intents que s'estan fent en aquest sentit també en els espais naturals. El Bus Parc del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac va ser una iniciativa interessant que permetia l'enllaç amb el tren, però ha fet fallida pel dèficit, inassumible segons les administracions implicades, i ha deixat de prestar el servei. D'implantació recent, el Bus del Parc Nacional d'Aiguestortes i Estany de Sant Maurici ofereix una ruta que fa la volta al parc per la seva perifèria, connectant per la Vall d'Aran les poblacions de Boí i Espot. El foment del transport públic és, doncs, una línia

de treball ineludible, de la qual no es poden esperar resultats a curt termini, però que si és manté i es millora l'oferta, sí que se'n poden tenir a mitjà termini. Cal tenir en compte, a més, que, en alguns casos, el foment del transport públic ha d'anar acompanyat de mesures dissuasòries de l'ús del vehicle privat.

Finalment, cal assenyalar que la polèmica que en algun moment s'ha plantejat sobre la conveniència o no de fer promoció dels espais naturals, com a mesura d'atracció o prevenció de l'arribada de visitants, ha deixat de tenir sentit amb els nous canals de comunicació. El silenci no existeix a les xarxes socials.

3.2. *Les marques turístiques vinculades al medi natural*

En l'àmbit del turisme, les marques s'han associat a les destinacions turístiques. Així ho reconeix l'Organització Mundial del Turisme. En termes generals, una marca va associada a una imatge gràfica i utilitza instruments com el logo o l'estratègia de promoció, però allò que fa realment que una marca es pugui posicionar favorablement en el mercat és allò que aconsegueix transmetre als visitants/clientes potencials en forma d'expectatives de gaudi i, encara més, dels valors intangibles que s'hi poden associar. En la mesura que es compleixin aquestes expectatives i aquests valors existeixin en l'imaginari del visitant s'assoleix allò que totes les marques pretenen: la fidelització.

Al nostre país hi ha marques de destinació prou consolidades com «Costa Brava», «Barcelona» o «Baqueira-Beret», per citar alguns exemples d'èxit evident. Situats, doncs, en el terreny de la geografia de les destinacions, hi ha marques territorials que n'inclouen d'altres en els diferents nivells. Catalunya es promou com a gran marca turística al mercat internacional.

En un altre àmbit, existeixen les diverses modalitats de turisme, relacionades amb l'activitat o la tipologia d'activitats dominants que s'ofereixen —turisme de sol i platja, turisme cultural, turisme de neu, turisme de natura, golf...—, les quals no són marques *stricto sensu*, però s'acosten a aquesta definició, ja que poden recolzar-se, també, en una imatge gràfica i en una estratègia sectorial de màrqueting, i el que és més important, també traslladen a l'imaginari del turista potencial unes expectatives i uns valors determinats. Allò que és més habitual és que marques de destinació i modalitats de turisme es creuin i s'associïn. Una destinació ofereix una o més d'una de les modalitats dominants.

En el turisme vinculat al medi natural passa el mateix. Hi ha destinacions turístiques que transmeten una imatge de natura i en l'expectativa del visitant estan associades al gaudi d'un entorn natural, sigui com a espectacle per a la contemplació o com a escenari de diverses activitats. Això és així en grans destinacions, al mercat internacional, com ara Costa Rica o Tanzània, o, en el cas de Catalunya, en destinacions com el Pirineu o el delta de l'Ebre. Tant a escala internacional com nacional, els espais protegits han esdevingut una marca de destinació, de manera genèrica —la marca «Parc Nacional»— o de manera concreta —«Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici», per exemple. Hi ha un ampli segment de turistes que cerquen parcs i reserves quan planegen les seves vacances. Els parcs catalans també s'estan definint com a marques de destinació, a vegades per la promoció de l'Administració del parc, o de l'Administració sectorial turística, o des d'altres entitats públiques o privades.

En el cas de les modalitats turístiques vinculades amb el medi natural, la que ha agafat més força, fins al punt de comportar-se també com una marca transversal, és l'«ecoturisme». En termes generals, l'ecoturisme és aquella modalitat turística que es desenvolupa en destinacions el valor de les quals es fonamenta en el seu patrimoni natural i que n'utilitza els recursos que aquest patrimoni li ofereix tot garantint-ne la perdurabilitat. Això acostava molt el concepte d'ecoturisme al de sostenibilitat. Sota el paraigua de la «marca» ecoturisme s'ha multiplicat i diversificat l'oferta de destinacions i d'activitats. Queda clar, però, que no n'hi ha prou que una destinació es trobi al medi natural o que una activitat determinada es dugui a terme en aquest entorn, per tal que es pugui qualificar d'ecoturisme; cal valorar el com, és a dir, els mitjans i els procediments emprats. És a dir, la gestió de la visita hauria de complir de manera integral els requisits de sostenibilitat, als quals se n'hi han afegit d'altres com l'equitat o el respecte cultural. Per tal d'afinar més en el que cal considerar ecoturisme, la Declaració de Quebec, document final de la Cimera Mundial de l'Ecoturisme, celebrada a Quebec l'any 2002, afegia alguns criteris en el sentit que l'ecoturisme ha de contribuir activament a la conservació del patrimoni natural i cultural, ha de garantir la participació de les comunitats receptores en el seu desenvolupament i contribuir al seu benestar i ha d'integrar la interpretació del patrimoni de la destinació. Finalment, s'afirma que aquesta modalitat turística resulta més adequada i, en conseqüència, compatible amb viatgers independents o amb viatges organitzats per a grups reduïts.

La realitat és que l'etiqueta ecoturística s'ha utilitzat per a vendre productes molt allunyats dels requisits que ha de complir aquesta oferta. El problema és que, un cop

més, l'èxit d'una destinació s'ha de gestionar amb rigor per tal d'evitar-ne la banalització. En el cas de Catalunya, hi ha certament una àmplia oferta d'activitats al medi natural, des de l'observació d'ocells fins a les passejades guiades o al senderisme autoguiat amb suport informatiu en diferents formats, que permeten el coneixement d'allò que s'està visitant i que poden sens dubte qualificar-se com a ecoturisme o, també, turisme verd o de natura; però s'ofereixen també amb aquesta etiqueta activitats, especialment de turisme d'aventura, en què el medi natural no és l'objecte, sinó el suport imprescindible, que difícilment poden merèixer aquesta qualificació, l'ús de la qual obeeix simplement a una estratègia de màrqueting.

A banda de les marques de destinació o de les modalitats turístiques, en els darrers anys s'han implantat diversos sistemes de certificació que tenen com a objectiu garantir el compliment d'un conjunt de condicions vinculades a la sostenibilitat ambiental, la naturalitat, l'autenticitat, la participació i la qualitat de les destinacions i serveis turístics.

El model que s'ha seguit ha estat inicialment el de la certificació de la qualitat i/o la seguretat en processos de producció, sobre la base de la formulació d'objectius, actuacions i procediments, integrant la traçabilitat, l'avaluació, la retroalimentació, la millora continuada i la certificació externa mitjançant auditors o inspectors habilitats. Inicialment, els models han estat subministrats en l'àmbit dels serveis per les normes ISO, fixades per l'Organització Internacional d'Estandardització, gestionades a Espanya per AENOR, l'Associació Espanyola de Normalització i Certificació, entitat privada promoguda pel Ministeri d'Indústria. En l'àmbit de la gestió ambiental, el model ha estat determinat per la Unió Europea, mitjançant la certificació EMAS (Reglament comunitari d'ecogestió i ecoauditoria). Es tracta de sistemes d'adscripció voluntària, però que, en el sector serveis, i per tant, en els serveis turístics, se suposa que donen prestigi a l'organització i garanteixen uns atributs de qualitat ambiental que poden incrementar la seva competitivitat en termes de màrqueting.

En l'àmbit de les destinacions o de les modalitats turístiques vinculades al medi natural, s'han desenvolupat als darrers anys algunes certificacions específiques, entre les quals cal destacar les tres que tenen un grau més alt d'implantació: la «Q» de qualitat turística, la Carta Europea de Turisme Sostenible i el sistema «Biosfera».

La «Q» de qualitat turística és el resultat d'un sistema desenvolupat i gestionat per l'Institut de Qualitat Turística Espanyola, entitat independent promoguda per l'Administració turística estatal, però integrada per les principals associacions

empresarials del sector. Inicialment ha estat un sistema dissenyat per als serveis i establiments turístics clàssics (hotels, càmpings, apartaments, allotjaments rurals, balnearis, instal·lacions nàutiques, estacions d'esquí, etc.), que s'ha aplicat també a les platges i als espais naturals protegits. La incorporació dels espais protegits a aquest sistema va tenir, en el seu dia, un caràcter innovador i experimental, amb la implicació de la Secció Espanyola d'Europarc. De fet, es certifica la qualitat dels serveis i equipaments d'ús públic, però això abasta molts aspectes vinculats amb la gestió del parc o reserva; a més, en aquest cas, es van integrar aspectes de gestió ambiental a les normes de qualitat. La implantació, certament, va obligar aquells espais protegits que s'hi van acollir a un interessant procés d'anàlisi del propi funcionament. A Catalunya hi ha quatre parcs certificats: el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, el Parc Natural del Montseny, el Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac i el Parc Nacional d'Aiguestortes i Estany de Sant Maurici. Després d'un impuls inicial important, la implantació d'aquest sistema no ha prosperat gaire i els espais protegits s'han decantat majoritàriament per una altra certificació: la Carta Europea de Turisme Sostenible.

La Carta Europea de Turisme Sostenible és un sistema de certificació creat per Europarc (Federació Europea de Parcs Naturals i Nacionals) i és possiblement el que més bé s'adequa a les característiques dels espais naturals protegits. Es tracta d'un sistema que té com a objectiu fundacional la sostenibilitat del turisme als espais protegits i són, per tant, aquests els que en primera instància s'hi poden acollir. Es desenvolupa en tres fases: en la primera es certifica l'espai protegit, en la segona les empreses que hi duen a terme la seva activitat i en la tercera, les empreses d'intermediació turística. En tot cas, el nucli de la certificació és sempre un espai natural protegit. La certificació s'obté sobre la base d'un programa quinquennal d'actuacions i amb el requisit fonamental de la participació de tots els actors implicats, singularment l'Administració del parc i les empreses turístiques del seu àmbit, que es garanteix amb la composició i funcionament dels òrgans de gestió de la Carta. S'ha mostrat, per tant, com un eficaç instrument de treball conjunt entre dos actors, els gestors del parc i els empresaris turístics, a vegades contraposats, atès que es fonamenta en el compromís voluntari i compartit. A Catalunya hi ha actualment sis parcs acreditats: el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, el Parc Natural del Delta de l'Ebre, el Parc Natural del Montseny, el Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, el Parc Natural de la Serra del Montsant i el Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter; i un altre

en procés d'acreditació, el Parc del Garraf, juntament amb els parcs del Foix i d'Olèrdola.

La certificació «Biosfera, turisme responsable» ha estat creada i és gestionada per l'Institut del Turisme Responsable, una entitat privada que manté un memoràndum de col·laboració amb la UNESCO i està afiliada a l'Organització Mundial del Turisme. La marca «Biosfera» es certifica a partir del compliment d'un conjunt de normes i requisits mesurables que pretenen contribuir a la consecució dels objectius de sostenibilitat turística derivats de la celebració de les cimeres de turisme sostenible i garantir el compromís de les destinacions, entitats i empreses amb aquests objectius. És un sistema que ha estat abraçat amb un cert entusiasme per algunes administracions turístiques del nostre país que, probablement, valoren el seu interès promocional en tractar-se d'una marca d'implantació internacional. Nogensmenys, costa entendre el rigor del missatge de sostenibilitat que pot transmetre un sistema que certifica la seva marca a destinacions tan globals com Catalunya, Barcelona, Val d'Aran, Sitges, Tossa de Mar o «Costes de Barcelona», «Paisatges de Barcelona» i «Pirineus de Barcelona» (aquestes tres darreres promogudes per la Diputació de Barcelona), però també a establiments turístics, com l'hotel Pulitzer de Barcelona o el «Loro Park» del Puerto de la Cruz, a Tenerife.

Un darrer aspecte a considerar pel que fa a les marques és la utilització de la marca «parc natural» associada a productes i serveis. Tornant al concepte de marca, cal dir que els productors del sector primari, els productors alimentaris de primera transformació, els artesans o els establiments de serveis que, complint determinats requisits, consideren que és interessant vincular el seu producte amb la imatge del parc, ho fan perquè creuen que això els ajuda a transmetre als seus clients els valors de naturalitat, autenticitat i qualitat que un espai natural protegit pot evocar. En aquest camp, algunes administracions han implementat la creació d'aquestes marques, mitjançant el seu registre, la creació d'una imatge gràfica i l'establiment d'un sistema de certificació. Aquest és el cas de la Junta d'Andalusia o de la Generalitat Valenciana, però no el dels parcs catalans. Més enllà que, en algun cas, s'hagi pogut registrar el nom «Parc Natural de...» i una imatge gràfica, no s'ha regulat el seu ús per part de productors o establiments mitjançant un reglament i un sistema de control i certificació. Per contra, sovint, les empreses sí que han entès l'interès que comporta l'associació amb la imatge del parc i això ens permet veure anuncis a la televisió de productes de consum, com una marca d'aigua mineral en mans d'una multinacional, o begudes procedents de líquids vegetals, relacionats, per exemple, amb l'«aigua del Parc Natural del Montseny». En

l'actualitat, tan sols les dues reserves de la biosfera catalanes, el Montseny i les Terres de l'Ebre, han registrat sengles marques per a una gamma força àmplia de productes i serveis, amb reglaments i procediments per al seu ús i un sistema de certificació que exigeix alguna cosa més que la coincidència geogràfica del producte o el servei.

3.3. *El foment públic del turisme a la natura*

Com ja s'ha palesat en els apartats precedents, el turisme ha esdevingut una activitat econòmica de primer ordre i, per tant, un dels principals contribuents al producte interior brut de països i regions. En el cas de Catalunya, malgrat la dificultat d'avaluar amb exactitud l'aportació del turisme —ja que a les dades de l'Idescat apareix agregat al sector comerç, transport i hostaleria (23,6 % del PIB l'any 2016)—, la xifra que habitualment s'accepta està al voltant del 15 %. Resulta, per tant, coherent que les administracions públiques esmercin recursos en la promoció del turisme i, d'acord amb les noves tendències i amb l'interès a diversificar l'oferta, que el turisme basat en la natura s'hagi integrat amb un pes específic dins les estratègies de promoció.

Val a dir que quan es va editar el *Llibre Blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*, a la dècada dels anys setanta, Catalunya era ja una destinació turística consolidada, sobretot pel que fa al turisme de sol i platja. En aquest sentit, el *Llibre Blanc* denunciava la pèrdua, en molts casos irreversible, d'espais naturals costaners i identificava els indrets que encara es podien preservar, la majoria dels quals han estat protegits des d'aleshores, en alguns casos com a parcs naturals, com ara els aiguamolls de l'Empordà, el cap de Creus, el massís del Montgrí i les illes Medes o els deltes de l'Ebre i del Llobregat, i en d'altres com a espais inclosos en el PEIN o espais d'interès geològic, com ara el massís de Cadiretes, alguns indrets del litoral del Camp de Tarragona o el cap de Salou.

Els espais litorals ja havien experimentat una transformació notable quan es va editar el *Llibre Blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*, com a conseqüència del desenvolupament turístic, i en molts casos aquesta transformació es va continuar produint fins que es van adoptar mesures proteccionistes. Per contra, a la dècada dels setanta ja existia una tradició turística al Pirineu, però lluny encara del turisme massiu i de la capacitat transformadora del territori que havia assolit a la costa. Amb tot, el sector de l'esquí alpin estava en plena expansió i el *Llibre Blanc* constatava i denunciava

algunes de les actuacions que comportava la creació d'aquestes estacions. La urbanització incontrolada o la carretera d'accés a Vallter en són dos exemples evidents. Tanmateix, des d'aleshores, i sobretot a les dues darrers dècades del segle XX, l'espai pirinenc experimenta un notable creixement de la freqüentació turística i de les activitats i actuacions que hi són associades i, tot i que el creixement de les estacions d'esquí s'atura, no succeeix el mateix amb la proliferació d'activitats al medi natural, la creació d'infraestructures d'accés o l'increment de les urbanitzacions. El *Llibre Blanc* reconeix el turisme com un factor que pot contribuir al desenvolupament econòmic de les comarques de muntanya, però alerta sobre els impactes i demana la definició d'un model turístic pirinenc, definició que, encara avui no s'ha formulat amb prou claredat.

En aquest sentit, convé recordar que ja la Llei de turisme de Catalunya (13/2002), en el seu article cinquè, considera els espais d'interès natural com un «recurs turístic essencial», al mateix nivell que els béns d'interès cultural, els museus nacionals, els centres recreatius, les platges o les estacions d'esquí. Es consideren recursos turístics essencials els que, «aïlladament o conjuntament amb altres, tenen la capacitat de generar els corrents de turisme més rellevants i contribueixen a reforçar la realitat de Catalunya com a marca turística global i a promocionar el país com a destinació turística».

És evident, doncs, que la voluntat de l'executiu i del legislatiu catalans reserva un paper rellevant al turisme de natura. Dins d'aquesta línia, els múltiples organismes públics de la nostra cadena d'administracions territorials, ajuntaments, consells comarcals i diputacions s'han esforçat a integrar l'oferta de natura i de les activitats que s'hi poden dur a terme dins dels seus programes i instruments de promoció i difusió. Algunes vegades aquestes iniciatives no han estat prou concertades o coordinades amb l'Administració ambiental o amb els òrgans de gestió dels espais naturals, fins i tot dins del mateix nivell administratiu. Així, hem pogut veure com s'utilitzaven recursos públics per a publicitar, per exemple, rutes amb quads per espais protegits, l'Administració dels quals havia de limitar. Cal dir que una cosa és que una determinada activitat es pugui, normativament, dur a terme en un espai natural protegit, sotmesa a determinades condicions, i una altra de ben diferent que aquesta activitat s'hagi de promocionar des de l'Administració mateix.

En aquesta línia, el Govern de la Generalitat ha elaborat el Pla de foment del turisme de natura als espais naturals protegits de Catalunya, presentat l'any 2015, per projectar el turisme de natura amb l'horitzó 2020 (vegeu la figura 8).

FIGURA 8. Pla de foment del turisme de natura als espais naturals protegits de Catalunya.

Font: *Pla de foment del turisme de natura als espais naturals protegits de Catalunya*. Generalitat de Catalunya.

<http://empresa.gencat.cat/web/.content/20_-_turisme/coneixement_i_planificacio/documents/arxius/TurismeNatura_presentacio.PDF>.

El Pla de foment del turisme de natura aclareix, en primer lloc, que es refereix a turisme de natura com a sinònim d'ecoturisme, és a dir, aquell turisme respectuós amb l'entorn i amb la població local, la principal motivació del qual és «conèixer i gaudir de la pròpia natura i el paisatge així com de les expressions culturals tradicionals associades». El pla, coherent amb allò que estableix la Llei de turisme, es fonamenta en els espais naturals protegits per tal d'avaluar l'estat actual del sector ecoturístic i «impulsar un model de turisme de natura responsable que posicioni Catalunya com a referent en aquest sector». Es pot accedir al document complet del pla a l'enllaç: <http://parcsnaturals.gencat.cat/web/.content/home/zona_volcanica_de_la_garrotxa/novetats/documents_i_enllacos_novetats/20150724_00-PF_TURISME_NATURA_ENP_GENCAT_Print_def.pdf>.

Els objectius i els eixos d'acció que formula el pla es poden veure a la figura 9.

Resulta revelador l'objectiu de seleccionar els cinquanta recursos naturals i les vint-i-cinc destinacions *top* per a la pràctica de l'ecoturisme de natura, per tal d'entendre la dimensió d'estratègia de màrqueting que pretén assolir el pla. D'altra banda, l'execució del Pla de foment s'ha de garantir amb el funcionament d'uns òrgans de participació, entre els quals destaca la Taula d'Ecoturisme de Catalunya. Tanmateix, no sembla que les actuacions previstes hagin engegat i únicament consta el funcionament de dos grups de treball: un que ha d'identificar els recursos i les destinacions fonamentals i un altre que ha començat a treballar en relació amb els equipaments i serveis dels espais naturals protegits.

OBJECTIUS ESTRATÈGICS

Pla de Foment
Turisme de
Natura als ENP

OBJECTIU 1:

Afavorir un ús turístic sostenible i responsable dels recursos naturals i culturals emprats pel turisme de natura.

OBJECTIU 2:

Optimitzar les infraestructures, equipaments i serveis públics dels espais naturals protegits emprats per al turisme de natura.

OBJECTIU 3:

Consolidar una oferta diversa i competitiva amb proveïdors responsables i de qualitat.

OBJECTIU 4:

Atraure la demanda creixent de turisme de natura, tant nacional com internacional, amb una estratègia integral i diferenciada de comunicació i promoció.

OBJECTIU 5:

Innovar i fer més transversal la planificació del turisme de natura i garantir-ne un seguiment adequat.

OBJECTIU 6:

Fomentar marcs de col·laboració estables i efectius entre agents públics i privats que aglutinin i reforcin el sector del turisme de natura.

PLA D'ACCIÓ

Pla de Foment
Turisme de
Natura als ENP

EIX 01.

RECURSOS NATURALS PER AL TURISME DE NATURA ALS ENP

EIX 02.

OPTIMITZACIÓ D'INFRAESTRUCTURES, EQUIPAMENTS I SERVEIS PÚBLICS

EIX 03.

GESTIÓ DE L'OFERTA: PRODUCTES I PROVEÏDORS DE TURISME DE NATURA

EIX 04.

GESTIÓ DE LA DEMANDA: COMUNICACIÓ, PROMOCIÓ I COMERCIALITZACIÓ

EIX 05.

PLANIFICACIÓ I SEGUIMENT DEL TURISME DE NATURA

EIX 06.

COL·LABORACIÓ ENTRE AGENTS PÚBLICS I PRIVATS

6 EIXOS
D'ACCIÓ/OBJECTIUS
50 ACTUACIONS
(S'han prioritzat 22)

FIGURA 9. Objectius estratègics i eixos d'acció del Pla de foment del turisme de natura als espais naturals protegits.

Font: *Pla de foment del turisme de natura als espais naturals protegits de Catalunya*. Generalitat de Catalunya. <http://empresa.gencat.cat/web/.content/20_-_turisme/coneixement_i_planificacio/documents/arxius/TurismeNatura_presentacio.PDF>.

4. EL TRACTAMENT DE L'ESPai: INFRAESTRUCTURES, EQUIPAMENTS I SERVEIS

4.1. *Ocupació intensiva i ocupació extensiva de l'espai*

Una de les petjades més evidents que imprimeix el turisme o la pràctica del lleure o de l'esport en el medi natural és la seva transformació en un espai apte per a acollir la visita o unes activitats determinades. És a dir, el grau d'artificialització que, en menor o major grau, des d'un petit sender fins a les instal·lacions de transport d'esquiadors, cal introduir en un espai natural per tal que esdevingui un espai turístic, un espai visitable o un espai adequat per a la pràctica d'activitats esportives o de lleure. En un extrem d'aquesta reflexió, el sol fet de la visita, de la presència humana, ja implica una transformació en l'entorn natural.

De fet, per tal de garantir el major grau de protecció, es creen les reserves naturals absolutes o les zones de màxima protecció dins d'altres figures d'espais naturals protegits, amb la voluntat de restringir molt les visites o, a vegades, de prohibir-les o limitar-les a finalitats estrictament científiques. Probablement, la millor estratègia per a dissuadir les visites a determinats indrets és l'absència de facilitats, la inexistència d'infraestructures per a l'ús públic.

De tota manera, cal tenir present que, al nostre país, com a la major part d'Europa, resulta difícil parlar d'espais naturals, en el sentit d'espais verges o inalterats, ja que el nostre paisatge és el resultat de la relació entre la societat i el seu medi durant segles. Els nostres boscos són plens de testimonis, avui ocults, de l'abast de l'activitat humana en altres períodes. La qüestió és que, òbviament, el grau d'intervenció presenta un amplíssim gradient entre les superfícies edificades i pavimentades de les ciutats i els prats de pastura de l'alta muntanya, per tal de valorar el grau de «naturalitat» d'un espai. A vegades, sota l'aparença d'un indret absolutament natural, s'amaga una intervenció oculta, com les galeries i túnels que connecten els estanys de l'alta conca del Flamisell.

Precisament, de la mà de les polítiques de protecció ambiental, s'han desenvolupat conceptes com ara el de la qualificació dels impactes, la capacitat de càrrega o el límit del canvi acceptable. Tots aquests conceptes tenen, sens dubte, una base ecològica, però també, i no és menys important, un contingut social.

En el cas del turisme, com en altres sectors, això ens situa en el terreny de l'assumpció o no dels nivells d'artificialització dels espais d'acollida i, com a conseqüència, en la discussió sobre l'ocupació intensiva o extensiva del sòl. Com a

opcions en el planejament del territori, si són excloents, ambdues poden tenir avantatges i inconvenients; quan coincideixen i se sumen, els seus efectes en el paisatge poden ser devastadors: els resultats són ben evidents en la major part del nostre litoral.

Pel que fa al turisme de natura o a les activitats esportives i de lleure al medi natural, sembla clar que el model més adequat és el d'activitats extensives, que no produeixen alts graus d'impacte puntual i que aprofiten i potencien en gran mesura els recursos d'acollida de què disposa el territori. Aquest model no produeix grans beneficis econòmics, però sí una major distribució territorial d'aquests beneficis, i permet l'existència d'un sector empresarial local, que pot complementar altres activitats o, també, esdevenir el motor del desenvolupament econòmic del territori.

Dins de l'ampli ventall d'activitats i models que s'han anat examinant en aquest capítol, la majoria es poden adaptar a aquestes característiques. Les excepcions més notables són les estacions d'esquí alpí, que comporten una ocupació i una transformació intensiva —semiintensiva segons alguns autors— de l'espai en el qual s'implanten; no és aquest el cas de estacions d'esquí nòrdic, que utilitzen la xarxa de camins ja existent i requereixen estructures d'acollida molt més lleugeres. L'altre cas d'ocupació intensiva del medi natural és el de les urbanitzacions que han ocupat espais abans no urbanitzables, utilitzant com a reclam l'espai natural que les envolta. Al Pirineu, els exemples més flagrants es troben, per aquest ordre, a la Cerdanya i a la Vall d'Aran. A les muntanyes de la Serralada Prelitoral i Litoral al voltant de la regió metropolitana de Barcelona, la urbanització d'espais forestals o agraris es va estendre com una taca d'oli a les dècades dels anys seixanta i setanta del segle XX, fins que l'aprovació dels primers plans especials de protecció a Sant Llorenç del Munt i al Montseny, promoguts per la Diputació de Barcelona, va dibuixar uns límits a aquest creixement.

Amb tot, i a una escala més discreta, la major artificialització d'alguns indrets dins dels espais naturals, amb la voluntat de concentrar-hi més usos i visitants, constitueix una estratègia habitual i eficaç per a la regulació de l'ús públic. A vegades això s'ha fet a partir d'un exercici previ de planejament, però en la majoria dels casos ha estat la resposta a situacions d'alta freqüentació consolidades. El conjunt d'infraestructures i equipaments a la vall de Santa Fe, dins del Parc Natural del Montseny, n'és un bon exemple. No es tracta d'implantar el pervers concepte dels «pots de mel» per a allunyar la freqüentació dels espais protegits, sinó de garantir a tots els visitants una oferta adequada i compatible amb els objectius de conservació.

4.2. Equipaments i infraestructures per al lleure al medi natural

Com ja s'ha assenyalat a l'apartat anterior, la freqüentació del medi natural per a practicar activitats turístiques, de lleure o esportives requereix unes estructures d'acollida. Es tracta dels equipaments i infraestructures que tenen com a objectiu facilitar la visita, tot i que poden tenir també altres funcions. El cas més evident és el de la xarxa de camins, destinats a fer possible l'accés i la mobilitat pels espais naturals, però també la comunicació entre cases o nuclis de població. En aquest sentit, cal tenir present, que a l'interior de molts dels nostres espais protegits hi ha cases habitades o petits nuclis urbans.

En general, els espais naturals protegits de Catalunya són accessibles mitjançant la xarxa de carreteres, que en alguns casos travessen el parc, o des d'aquesta xarxa per pistes forestals. Òbviament, l'obertura d'una carretera o d'un camí és una transformació del medi que, amb el marc normatiu actual, requereix una avaluació d'impacte ambiental i l'adopció de les mesures correctores necessàries, a banda d'una justificació de la seva necessitat i de l'absència d'alternatives millors. El nostre país disposa d'una densa xarxa de carreteres i, a banda de les obres de millora pertinents, no sembla previsible que s'hagin de construir grans vies noves. Probablement, a les darreres dècades, les últimes grans infraestructures de mobilitat rodada que s'han fet i que han estat sotmeses a processos d'avaluació d'impacte ambiental, no exempts de debat social, han estat l'autopista del Garraf, amb un rosari de túnels per tal d'evitar grans desmunts i moviments de terra dins l'espai protegit; el túnel de Vallvidrera, amb mesures de revegetació dels talussos, entre d'altres, dins del Parc de Collserola; l'Eix Transversal i, més recentment, el seu desdoblament, on s'han aplicat mesures per a no interrompre el trànsit de la fauna entre els massissos de les Guilleries i del Montseny, o el túnel de Bracons, l'avaluació ambiental del qual no ha evitat la controvèrsia sobre la seva justificació.

Dins dels espais protegits i en el medi natural en general hi ha també una ben nodrida xarxa de camins i senders; per tant, la mobilitat, sigui a peu, en bicicleta o a cavall o amb vehicles motoritzats, es basa en aquesta xarxa. Des de l'Administració, en tot cas, cal classificar-la per tal de regular-ne l'ús i triar quins camins i senders s'ofereixen a l'ús públic. En aquest cas, els responsables dels camins efectuen els treballs de manteniment necessaris per a garantir l'ús assignat. En determinats casos,

quan la pressió de l'ús ho aconsella, s'han adoptat diverses solucions per a «endurir» el traç del camí.

Figura 10. Passera de fusta en un itinerari del Parc Natural del Cadí-Moixeró. Foto: Jordi Soler.

En el cas dels camins a peu, s'han utilitzat estructures de fusta, passeres o ponts (vegeu la figura 10), i, també, s'han dissenyat i realitzat itineraris per a persones amb mobilitat reduïda, una línia de treball, per cert, en la qual estan progressant diferents espais naturals. La millor solució ha estat, generalment, compactar el ferm o aplicar formigó o altres barreges similars de materials. En el cas de les pistes transitables per vehicles, en els casos en què el trànsit ho justificava, s'han formigonat o asfaltat camins rurals o pistes forestals. Es tracta d'una solució que millora la transitabilitat i facilita el manteniment, però que no és lliure de controvèrsia. La polèmica es planteja no tant per l'artificialització que representa el paviment com per l'increment de la freqüentació que pot afavorir. Amb tot, en els nostres espais naturals hi ha bons exemples de pistes pavimentades, a vegades amb un tractament del paviment que les fa ben integrades al paisatge, i que no generen problemes de trànsit rodat que no es puguin controlar amb una gestió adequada. Aquest pot ser el cas del tram pavimentat de la pista de Can Jordà, a la Zona Volcànica de la Garrotxa, o de la pista que uneix el nucli del poble de Montseny amb el nucli de la Costa (Fogars de Montclús) i aquest amb Santa Fe, al Parc Natural del Montseny. Val la pena esmentar, en aquest darrer espai protegit, les actuacions de reducció de l'amplada asfaltada a la pista que puja fins al coll Pregon, al

costat del turó de l'Home, una pista feta als anys setanta per donar servei a les instal·lacions militars amb una amplada excessiva en alguns trams i que actualment ja no té el sentit que va motivar-ne la construcció, la qual cosa ha fet que l'Administració del parc dugués a terme diverses accions de restauració a l'entorn de la carretera, incloent la reducció de la superfície pavimentada en el darrer tram, en el qual no està permès el trànsit de vehicles particulars.

En relació amb la mobilitat, però també, amb altres aspectes, cal esmentar la senyalització. La bona senyalització és un element molt important per a la qualitat de l'oferta turística o l'ús públic en general. Els cartells donen informació i afegeixen seguretat. En el cas dels espais protegits, la importància de la senyalització és doble, ja que, a més de les funcions habituals, ha d'identificar un espai especialment protegit, amb unes normes específiques al seu interior. La senyalització és, doncs, una infraestructura d'un espai natural protegit que, en primer lloc, permet reconèixer els seus límits. Així doncs, es pot diferenciar entre senyalització exterior i senyalització interior.

Pel que fa a la senyalització exterior —aquella que ha de facilitar l'accés a un espai natural, però que també ha de transmetre el missatge al visitant o turista que s'endinsa en un espai sotmès a un règim de protecció, segons l'estudi d'avaluació del sistema d'espais protegits de Catalunya fet per la Institució Catalana d'Història Natural l'any 2008— és clarament deficitària, sobretot per la manca generalitzada de senyalització en molts dels espais inclosos al Pla d'espais d'interès natural. Aquesta senyalització millora ostensiblement quan es tracta d'espais de protecció especial. Amb tot, i en relació amb l'ús públic i el turisme, si comparem la senyalització dels accessos als nostres parcs i reserves o a altres indrets singulars d'interès natural des de la xarxa principal de carreteres, incloent les autopistes, amb la d'altres regions o països veïns, com Navarra, Euskadi o França, arribarem probablement a la conclusió que és manifestament millorable.

D'altra banda, sovint la senyalització dels espais naturals compleix també les funcions següents:

- Informativa i direccional: identifica llocs geogràfics, monuments o equipaments i orienta les direccions.
- Normativa: comunica les normes i regulacions que s'apliquen dintre del parc.
- Interpretativa: explica els valors naturals i culturals de l'espai protegit.

També, en aquest àmbit, la situació és molt diversa, atès que sovint la senyalització prové d'iniciatives diferents, a vegades fruit de l'oportunitat. Als espais naturals de protecció especial podem trobar exemples d'aquests tres tipus de senyals, però al medi natural en el seu conjunt, incloent la resta d'espais d'interès natural, la situació és, en general, d'absència o de diversitat de senyalització. Val a dir que la implantació de senyals al medi natural és, en tot cas, una opció vinculada a l'ús públic; la inexistència de senyalització també és una opció, precisament quan el que es pretén és deixar fora de l'oferta de lleure o de turisme un espai determinat. Això es veu amb tota claredat en el cas de la senyalització de senders. Gairebé tots els espais naturals tenen una oferta de senders senyalitzats, de major o menor llargària o dificultat. Es tracta d'un instrument de gestió que dona resposta a una demanda creixent i dona seguretat als usuaris, però és també un important instrument de regulació i gestió de la freqüentació. Així, se senyalitzen aquells senders l'ús dels quals es vol promoure i, per contra, no se senyalitzen aquells camins o indrets que es vol excloure de l'oferta d'ús públic. Una altra cosa és que els mitjans tecnològics actuals (difusió a través de les xarxes socials, geolocalització amb dispositius GPS) puguin posar en risc l'eficàcia d'aquestes mesures.

Segons l'estudi de la Institució Catalana d'Història Natural, el 70 % dels espais protegits de Catalunya té algun itinerari o camí senyalitzat. La resta, doncs, no en té cap, i entre aquests, novament destaquen alguns espais d'interès natural. En alguns casos, possiblement, no cal, si es tracta d'espais decantats dels circuits turístics o de lleure, amb una vocació clarament proteccionista; en d'altres, però —l'estudi cita l'EIN de les Muntanyes de l'Ordal, proper a l'àrea metropolitana barcelonina—, per la seva situació, caldria incorporar-hi aquesta oferta.

En tot cas, cal defugir l'excés de senyalització i, a més, prendre en consideració aspectes tècnics del disseny. En aquest sentit, convé considerar les condicions següents:

— La senyalització es col·loca en espais naturals; en conseqüència, cal buscar un equilibri entre l'eficàcia informativa i el mínim impacte visual. Així doncs, les dimensions dels cartells seran les adequades, però no massa grans, i els colors s'adaptaran al paisatge, però sense que siguin tan mimètics que facin difícil la comunicació.

— Cal que els espais naturals tinguin una senyalització suficient, però s'ha d'evitar un excés de senyalització. Altres mitjans (publicacions, mapes, pàgina web) permeten estalviar cartells.

— Els materials també han de ser adequats a la seva implantació en el medi natural. La fusta és un dels més utilitzats, sobretot en els suports, tot i que, en alguns casos, el cartell és metàl·lic.

— Els materials i el disseny han de permetre una instal·lació senzilla i han de facilitar les actuacions de manteniment. És convenient recordar que, sovint, els cartells s'han de situar en llocs on no es pot arribar amb vehicle motoritzat.

Així doncs, la senyalització és molt important com a element d'informació, indubtablement, però també perquè pot identificar l'Administració que gestiona un espai natural determinat i al mateix temps pot transmetre als visitants un missatge d'ordre, control, qualitat i seguretat. Per tal que la senyalització, a més de donar informació, transmeti aquests altres valors, és necessari que tingui un disseny homogeni i que identifiqui l'espai protegit i l'Administració que el gestiona, combinant colors, imatge gràfica i imatge corporativa.

En el cas de Catalunya, cal afirmar, en primer lloc, que la senyalització en el medi natural i en el medi rural, en general, s'ha anat configurant per l'agregació d'iniciatives i patrocinis diversos, donant com a resultat un veritable garbuix de tipologies, materials, identificacions corporatives i criteris de disseny i col·locació. Això és així perquè, fora de la xarxa de carreteres i dels nuclis urbans, no existeix una normativa que reguli i orienti la senyalització. Això no contribueix precisament a donar una imatge d'ordre i de gestió. En el medi natural del nostre país s'han succeït i, a vegades, superposat senyals que, en ocasions, semblen respondre més a l'interès d'una Administració o entitat per deixar la seva «signatura» en el territori que no pas a un propòsit coherent dissenyat amb una visió territorial més àmplia.

Únicament els espais naturals de protecció especial disposen d'una senyalització homogènia, que respon a un planejament i s'ajusta a un manual tècnic o, més ben dit, a dos, ja que conviuen dos manuals diferents: el de la Xarxa de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona i el del conjunt de parcs que gestiona la Generalitat de Catalunya. És als parcs de la Diputació de Barcelona on està més desenvolupat i implantat un sistema homogeni de senyalització, adoptat també per la Diputació de Girona al sector gironí del Montseny. En el cas dels parcs de la Generalitat, el manual és més recent i s'està implantant, sovint, a partir de senyalitzacions preexistents.

En tot cas, sembla raonable reivindicar algun tipus de normativa o de directrius que permeti ordenar i cercar un cert grau d'homogeneïtat en el disseny gràfic, els materials i

els criteris d'emplaçament de la senyalització en el medi natural. Això pot ser perfectament compatible amb la identificació corporativa que correspongui en cada cas.

A banda de la xarxa viària i la senyalització, en el medi natural existeixen equipaments destinats a l'acollida dels visitants i a facilitar-ne les activitats. Deixant de banda les instal·lacions més complexes o els equipaments d'allotjament o restauració més típicament turístics que, en general, han de ser gestionats per la iniciativa privada, els espais naturals i, en especial, els espais protegits tenen altres tipus d'equipaments, que ofereixen serveis gratuïts o escassament rendibles, però necessaris o convenients, i que, precisament per això, acostumen a ser gestionats per l'Administració, de manera directa o indirecta mitjançant concessions, o per fundacions o entitats sense ànim de lucre.

Dins d'aquests equipaments es troben aquells que hom pot considerar lleugers i que no comporten, per tant, edificacions, més enllà de petites estructures, casetes de fusta o mòduls de serveis, com ara les àrees de pícnic, els campaments juvenils, els aparcaments, els miradors o els observatoris de fauna.

En un segon grup, s'inclouen els equipaments que se sustenten en edificacions, en la gran majoria dels casos ja existents, com ara els centres d'informació, les aules o escoles de natura, amb allotjament o sense, i els equipaments culturals o museus. A banda de la funció d'informació, orientació de la visita i interpretació del patrimoni que compleixen, aquests equipaments han servit en molts casos per a rehabilitar i dotar d'ús edificacions ja existents, moltes de les quals amb un notable interès cultural i arquitectònic.

Novament segons l'avaluació feta per la Institució Catalana d'Història Natural l'any 2008, el 63 % dels espais naturals protegits tenen pocs equipaments o infraestructures relacionats amb la conservació, la gestió, l'ús públic o l'educació ambiental. En la resta, l'existència d'equipaments es pot qualificar de grau mitjà, alt o molt alt.

Pel que fa al disseny, convé recordar un principi que sembla obvi, sobretot als espais naturals: la simplicitat, tant pel que fa al projecte com a la realització. Cal evitar grans muntatges escenogràfics i recursos tecnològics complexos, utilitzant amb austeritat les edificacions ja existents i els materials propis del lloc. Convé recordar que la realitat sempre supera a la ficció. No té gaire sentit tenir els visitants tancats molta estona en una sala de projeccions, mirant el vídeo del parc o recorrent les sales d'un museu, entretinguts en la lectura de plafons o remenant pantalles tàctils quan el que han

vingut a veure és a l'exterior, als paisatges, boscos, rius, platges o monuments de l'espai que estan visitant. Malgrat l'obvietat, val a dir que no sempre s'ha tingut present aquest principi i que algunes vegades les administracions, quan l'alegria pressupostària ho ha permès, han sucumbit a les temptacions de l'arquitectura de «marca» i als recursos tecnològics espectaculars. La restauració de la masia de l'Agustí, al bell mig del pla de la Calma per oferir una casa museu, que trasllada els visitants a allò que havia estat aquell casal als segles XVIII i XIX és, sens dubte, una opció museogràfica excel·lent. La complexitat dels efectes especials i les característiques de la rehabilitació, però, compliquen el manteniment i, a més, obliguen a un consum energètic poc raonable. De la mateixa manera, es podria qüestionar l'aparició d'una edificació moderna i de nova planta al bell mig del sòl no urbanitzable a les Planes del Son, per molt eficient que es vulgui presentar el seu funcionament i per molt que es pretengui justificar amb objectius pedagògics, per acabar esdevenint una oferta turística més.

El mateix es pot afirmar de la gestió ambiental d'aquests equipaments. Segons l'estudi de la Institució Catalana d'Història Natural, dels 108 espais naturals avaluats, gairebé dos terços van presentar valors insuficients pel que fa a la incorporació de criteris de sostenibilitat ambiental als equipaments, i en alguns casos hi ha equipaments que poden haver estat guardonats pel seu disseny arquitectònic, però molt poc eficients des del punt de vista ambiental. Això és especialment greu en els espais naturals de protecció especial que, per la seva pròpia naturalesa, haurien de ser exemplars en aquest àmbit, utilitzant energies renovables, aplicant sistemes d'estalvi o d'eficiència energètica o portant a terme la recollida selectiva de residus. Sembla, però, que hi ha símptomes que apunten a un canvi en aquesta situació i a una progressiva aplicació de mesures d'ambientalització dels equipaments existents. A la Xarxa de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona, per exemple, s'estan substituint sistemes basats en els combustibles fòssils per calderes de biomassa o plaques solars. Òbviament, ara ja no és admissible el disseny, si es donés el cas, de nous equipaments que no incorporessin aquests principis en la fase de projecte.

Als darrers anys, de la mà de la iniciativa privada, s'han desenvolupat altres tipus singulars d'infraestructures o equipaments al medi natural que fonamenten precisament les seves estratègies de promoció en el seu emplaçament «en plena natura». És el cas dels «parcs d'aventura» que, seguint els models importats d'altres països, instal·len tirolines, passeres i plataformes de fusta, cordes de nusos, xarxes o altres elements similars entre els arbres, component circuits adreçats, sobretot, al públic infantil o

juvenil. Més enllà de la normativa de seguretat o d'altra naturalesa que hi sigui aplicable com a parcs recreatius, es tracta d'estructures lleugeres amb un impacte limitat en el medi i que, en tot cas, poden resultar admissibles en espais forestals de titularitat privada o en boscos periurbans que no estiguin sotmesos a cap règim de protecció. Altra cosa són les «cases als arbres», d'implantació recent al nostre país. Es tracta en aquest cas d'una iniciativa que s'ha trobat amb un buit legal. Ni en la normativa turística ni en l'ambiental s'ha previst la construcció de cases o cabanes de fusta als arbres per a ús turístic. En aquest sentit, segons sembla, la via legal per a autoritzar aquest tipus d'oferta d'allotjament turístic podria ser la de l'autorització de bungalows edificats no a terra, sinó als arbres. Aquesta ha estat, si més no, la via que ha utilitzat la instal·lació més desenvolupada d'aquesta mena, que és la de les cabanes als arbres en una finca forestal de Sant Hilari Sacalm. A Catalunya n'hi ha, com a mínim dues instal·lacions més: a Dosrius, amb set cabanes, i a Prades, amb dues cabanes, en aquest cas integrades en un «aparthotel rural». Caldrà, doncs, abordar des de l'àmbit normatiu aquestes instal·lacions i, com a mínim, garantir mitjançant la tramitació oportuna l'avaluació i correcció dels impactes ambientals i de la seva compatibilitat amb els espais forestals en els quals s'implanten. No semblen, òbviament, equipaments compatibles amb els espais naturals protegits, malgrat l'ús que es fa del seu caràcter «ecològic» i de «convivència amb la natura» en les seves estratègies de màrqueting. Val a dir, en aquest sentit, que les cabanes dels arbres a Sant Hilari veuen limitada la seva extensió perquè això suposaria la incursió en l'espai d'interès natural de Les Guillerries - Savassona.

5. PERSPECTIVES I REPTES DE FUTUR

5.1. *El perill de «morir d'èxit»*

Loving them to death va ser el suggestiu títol de la publicació de la Federació Europea de Parcs Natural i Nacionals, Europarc, que l'any 1993 plantejava una reflexió sobre la sostenibilitat del turisme als espais naturals protegits i proposava un conjunt de mesures per a fer front a l'increment del turisme als espais naturals, garantint-ne la conservació. D'aquesta reflexió va sorgir la Carta Europea de Turisme Sostenible, per la qual han optat els parcs naturals catalans i que avui és una realitat inqüestionable, implantada a 157 espais naturals de dinou països d'Europa.

Loving them to death és un títol provocatiu, però que, sens dubte, planteja la paradoxa del turisme i les activitats vinculades al lleure i a l'esport al medi natural. Certament, «t'estimo fins a la mort», o «morir d'èxit», són expressions que posen de manifest com l'augment del nombre de turistes o visitants o practicants de diverses modalitats esportives als espais naturals pot posar en perill el recurs en què es fonamenta l'atracció i la satisfacció de la seva experiència: la natura.

La banalització, la degradació d'una destinació turística o d'un escenari per a les activitats esportives o de lleure, que fonamenta precisament el seu interès pels seus valors naturals, comporta el deteriorament de la seva atracció i la desaparició d'un turisme, d'uns visitants, exigents en la qualitat del medi natural que els acull, o, en tot cas, la seva substitució per un altre tipus de turisme. Fins i tot, en una activitat que comporta un grau notable d'artificialització com és l'esquí de pista, però que no deixa de desenvolupar-se en un escenari natural, molts esquiadors afirmen que la seva experiència és menys agradable quan llisquen per veritables corredors artificials de neu fabricada enmig d'un paisatge totalment desproveït del blanc element.

En conseqüència, la sostenibilitat de les activitats turístiques i de lleure al medi natural i la seva compatibilitat amb la conservació dels espais naturals no són tan sols exigències directament derivades del dret social a un medi natural de qualitat, sinó també de la pervivència del sector turístic basat en la natura i, per tant, del desenvolupament econòmic que se'n pugui derivar.

A Catalunya, com a d'altres destinacions de la Mediterrània, tenim força exemples de com s'han deteriorat els espais litorals i, en paral·lel, de com s'ha degradat el seu atractiu turístic, operant com una veritable selecció «a la baixa» en el tipus de visitants. Destinacions com Lloret de Mar, Calella o Salou dediquen grans esforços a revertir aquesta situació. En el cas de la freqüentació dels espais naturals, atès que com a fenomen massiu és més recent, encara s'és a temps d'adoptar les mesures necessàries per tal de garantir-hi la sostenibilitat i la qualitat del turisme. Als anys seixanta del segle passat, el turisme es va desenvolupar en un territori sense planejament o amb un planejament totalment permissiu, sotmès als interessos econòmics i sense mecanismes de control democràtic. Ara la situació és ben diferent: la legislació territorial, urbanística i ambiental configura un marc general dotat d'instruments que han de garantir la sostenibilitat, com ara la protecció d'espais naturals, la preservació del sòl no urbanitzable o l'avaluació i correcció dels impactes ambientals. Un planejament adequat als diferents nivells, doncs, des dels plans territorials i sectorials fins als plans

d'ordenació urbana dels municipis, ha de garantir els objectius de sostenibilitat. Els espais naturals de protecció especial, singularment els parcs —que són, com estableix la Llei de turisme i confirma el recent Pla de foment, recursos turístics bàsics—, estan, en general, dotats d'instrument de planejament i de recursos econòmics i humans que sens dubte són millorables, però que han de permetre abordar amb eficàcia l'ordenació del turisme i el lleure. Tanmateix, la major part dels espais d'interès natural, que cobreixen més d'un vint per cent del territori, no han avançat gaire més enllà de la seva inclusió en el catàleg que va representar el PEIN i necessiten instruments de planejament i de gestió específics.

Nogensmenys, malgrat que es compta amb un marc normatiu, uns instruments de planejament territorial i uns mecanismes de control democràtic ben diferents dels d'ara fa quaranta anys, cal mantenir la fermesa irrenunciable en termes de sostenibilitat —en general i, en especial, pel que fa al turisme—, ja que de manera recurrent arriben «cants de sirena» que, amb la promesa de creixement econòmic i llocs de treball, pretenen impulsar projectes totalment aliens a la voluntat d'equilibri territorial i d'ús sostenible dels recursos naturals.

5.2. *L'equilibri entre la conservació, l'ús social i el desenvolupament*

En definitiva, es tracta d'equilibri, de cercar un balanç adequat entre els diferents usos del territori, de cercar un mosaic, com el que dibuixaven els germans Rubió i Tudurí al Regional Planning (o Pla de distribució en zones del territori català), harmoniós i respectuós amb els valors culturals i naturals del país. L'existència d'un medi natural de qualitat i d'espais naturals protegits és una de les peces d'aquest mosaic.

La implementació, però, de polítiques proteccionistes al medi natural i, en especial, als espais protegits no pot representar, però, un greuge per als seus habitants. Aquest sentiment ha estat certament present en moltes de les zones rurals on s'han anat creant parcs i reserves. Als anys setanta, el límit d'un espai protegit podia comportar una frontera entre una norma laxa i una de més rigorosa i va frustrar expectatives particulars de negoci, sobretot basades en la urbanització. En l'actualitat, però, i en la mesura que s'ha anat desenvolupant el marc legislatiu general, les diferències entre el «dintre» i el «fora» d'un espai protegit, tractant-se de sòl no urbanitzable, s'han reduït molt;

d'aquesta manera, el sentiment de greuge s'ha anat revertint, i en això el turisme de natura hi ha jugat un paper molt important.

En la mesura que els parcs naturals han esdevingut una «marca de destinació turística» i que, a més, tenen una major presència institucional que vetlla per la seva conservació i promoció, el fet de viure-hi i de desenvolupar-hi activitats econòmiques, no tan sols en el sector serveis, sinó també en el sector primari, ha situat els seus habitants, empresaris o petits productors, en una situació més avantatjosa.

Finalment, cal no perdre de vista la idea d'equilibri territorial i de conservació del patrimoni natural i cultural. El gaudi de la natura i l'ús dels seus recursos és un dret social, hereu al nostre país d'una tradició fortament arrelada de lliure accés al medi natural; és també un recurs que contribueix d'una manera molt important, predominant en algunes comarques, al desenvolupament econòmic i, per tant, a l'estabilitat demogràfica. Tot plegat, però, ha d'estar sotmès a la compatibilitat amb la protecció dels valors naturals i culturals del territori.

5.3. Regulació: l'ordenació dels usos al medi natural. El paper de l'Administració

L'existència de conflictes entre l'exercici de determinades activitats i la conservació del medi natural, o entre diferents usos, és una realitat que no es pot negligir. És el resultat, com ja s'ha assenyalat, del notable increment del nombre de persones que visiten els nostres espais naturals, de l'extensió territorial de les visites i de l'augment considerable de la diversitat de les activitats que s'hi duen a terme i dels seus requeriments, però també de l'existència d'un marc normatiu inespecífic i poc clar, que no s'ha adaptat a aquesta realitat.

Des de les administracions locals, els serveis tècnics de medi natural, els gestors dels espais protegits i, també, des d'altres sectors implicats, com les federacions, les empreses de lleure i turisme, els titulars de les explotacions agràries, les entitats naturalistes i els propietaris del sòl no urbanitzable, es reclama un nou marc normatiu, que aporti claredat. Això no vol dir, naturalment, que des de tots aquests sectors hi hagi unitat de criteri sobre el sentit en què caldria concretar aquest marc normatiu, ans al contrari: en alguns casos, com és lògic, probablement es defensen visions contraposades.

Han estat aquestes dificultats les que possiblement han aturat algunes iniciatives, com la implantació del «carnet del boletaire» o l'aprovació d'una llei pròpia de caça, o les pressions d'alguns *lobbies* les que han aconseguit flexibilitzar la regulació de la circulació motoritzada. L'Administració que en té la competència, certament, ha de ser sensible als arguments de tots els sectors que defensen interessos legítims, però té la responsabilitat de dotar les activitats i usos al medi natural d'una nova legislació, desplegant, en molts casos, disposicions ja existents.

Tampoc no es tracta de caure en un excés reglamentista i menys encara de fer un gir prohibicionista, com sembla que algunes vegades s'ha defensat des d'algunes posicions ideològiques. És clar que l'instrument és la regulació, l'ordenació dels diferents usos, però cal que es faci a partir d'un marc legal adaptat a la situació present i, fins i tot, que s'avanci als canvis futurs, a vegades accelerats per les noves tecnologies. En pocs anys s'han produït o accelerat canvis que aconsellen revisar les previsions fetes en alguns àmbits, com ara els documents estratègics referits a la caça o a les estacions d'esquí, per citar dos exemples evidents, en què fenòmens com el creixement desbocat de la població de senglars o l'actualització dels escenaris de canvi climàtic a mitjà termini obliguen a fer aquest exercici.

A manera de síntesi, no exhaustiva, s'apunten a continuació algunes de les actuacions que caldria emprendre a curt termini:

- Aprovació d'una llei de caça de Catalunya.
- Desplegament reglamentari de la Llei de pesca.
- Revisió, augment del nivell de concreció i probablement fusió en un únic text legal dels decrets 148/1992 i 56/2003, que regulen activitats físicoesportives i de lleure al medi natural.
- Impuls a les polítiques d'aigua, destinades a millorar-ne la qualitat i a garantir els cabals ecològics.
- Revisió del Pla estratègic de la caça a Catalunya.
- Revisió del Pla director de les estacions de muntanya.
- Reforçament dels mecanismes de coordinació entre les diferents administracions que actuen al medi natural.

Val a dir que aquestes o altres actuacions en l'àmbit legislatiu i de la definició estratègica de polítiques que incideixen en el medi natural han d'anar acompanyades d'un esforç pedagògic de l'Administració per tal de mirar de modificar conductes poc

respectuoses o de risc i actituds poc conscients fruit de la ignorància, de manera similar, per exemple, al que s'ha fet en la prevenció d'incendis forestals.

Al mateix temps, cal garantir als propietaris forestals un marc de seguretat que eviti que el cost de l'increment de l'accés al medi natural es cobri en forma de pèrdua de valor de les seves finques i trobar fórmules redistributives que compensin els serveis ambientals.

5.4. Autoregulació: el paper del sector privat i del teixit social

Com ja s'ha apuntat a l'apartat anterior, la norma no pot arribar a tot arreu ni es pot estendre a totes les activitats i les seves modalitats. No és raonable ni aconsellable que sigui així. Cal, doncs, edificar una ètica de les relacions amb el medi natural que cap llei o decret pot garantir.

És en aquest àmbit que pren protagonisme el teixit social: les entitats, tots els actors que intervenen en els espais naturals i, òbviament, en un país on els boscos i els espais naturals són, en gran mesura, de propietat privada, els propietaris.

D'una banda, convé estendre i consolidar les iniciatives que s'han posat en marxa en el camí d'acordar protocols o codis de bones pràctiques. En la mesura que siguin validats per totes les parts, la seva aplicació serà més sòlida. Fins ara, s'ha treballat en alguns àmbits com la fotografia de natura, l'excursionisme i les curses de muntanya, però acords similars es poden assolir en la circulació ciclista, els esports d'aventura o el trànsit motoritzat. Habitualment amb la presència de l'Administració, però no necessàriament. A vegades els acords entre sectors que representen diverses tipologies d'usuaris poden ser d'una gran utilitat. Per exemple, hi ha hagut contactes entre la Federació d'Entitats Excursionistes i la Federació de Motorisme per tal de preservar la xarxa de senders homologats de la circulació motoritzada.

En un altre ordre, cal donar suport a iniciatives empresarials que incorporin el respecte pels valors naturals i culturals. Un exemple pot ser el de les generalment petites empreses que treballen en l'àmbit de l'educació ambiental o en el del guiatge. Al nostre país hi ha poca tradició de guiatge, perquè els turistes o visitants no s'enfronten a rutes o excursions que transmetin una sensació d'inseguretat o de risc. No obstant això, el fet és que l'ús del servei de guies constitueix un valor afegit, en termes de coneixement i valoració de la fauna, la flora o els valors culturals de l'indret que es visita, i una

garantia de seguretat que, sens dubte, evitaria l'increment que estan experimentant els rescats a la muntanya. Un altre exemple pot ser el d'aquells propietaris que associen una oferta de serveis a l'ingrés a la seva propietat, contribuint així a ordenar els usos i a seleccionar els usuaris.

5.5. *La importància de la comunicació: els missatges*

Els mitjans de comunicació, tant els clàssics com els més recents basats en les xarxes socials, tenen la capacitat de fer arribar, de manera explícita o implícita, poderosos missatges a la societat. El missatge dominant en l'actualitat tendeix a mostrar la natura com un espai per al repte personal i l'aventura. Les imatges dels esportistes d'elit corrent per uns paisatges espectaculars o de potents vehicles o, fins i tot, artefactes voladors que ens poden transportar per escenaris fantàstics no ajuden precisament a promoure una aproximació més tranquil·la a la natura. El somni de molts esquiadors pot ser el de baixar per pendents de neu verge, però havent estat transportats prèviament al cim d'una muntanya per un helicòpter. Tot plegat es condimenta, a més, amb ingredients de la cultura de l'esforç i de l'estar «en bona forma». Tot això es pot trobar ja als nostres paisatges naturals.

Des de la gestió del medi natural en general i dels espais protegits en particular, però també des dels sectors i entitats que promouen un altre tipus d'activitats o, fins i tot d'inactivitat, a la natura, cal llançar els «contramissatges». Cal reivindicar i mostrar els beneficis per al gaudi i, també, per a la salut física i psíquica d'una altra mena d'aproximació al medi natural, més íntima o compartida, més pausada, serena. S'ha de posar en valor la passejada, la contemplació, el silenci, l'escolta, l'experimentació sensorial i afectiva d'una immersió al medi natural.

Es tracta d'arguments que poden resultar també molt atractius i que, sense menystenir l'actitud de molts esportistes, probablement ajuden més a promoure actituds respectuoses envers al medi. Aquest pot ser, doncs, un dels continguts de la tasca pedagògica que ha de dur a terme l'Administració. I s'hi han de destinar recursos.

Actualment ja hi ha iniciatives, encara poc conegudes, que treballen en aquesta direcció, com ara la dels itineraris terapèutics per boscos madurs, l'associació entre les caminades per espais naturals i l'assistència primària o, fins i tot, l'existència de cicles,

com el de «Poesia als Parcs» o altres expressions artístiques en espais naturals, que avancen en aquesta direcció.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES I DOCUMENTALS

- ASSOCIACIÓ CATALANA D'ESTACIONS DE MUNTANYA (ACEM) (2017). *Dossier de premsa. Temporada 2016-2017* [en línia]. <http://catneu.tg1.com/wp-content/uploads/2015/10/DEXT_DossierPremsa-2016_2017.pdf>.
- CAMPILLO, X.; FONT, X. (2004). *Avaluació de la sostenibilitat del turisme a l'Alt Pallars i l'Aran*. Generalitat de Catalunya. Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible [en línia]. <http://cads.gencat.cat/web/.content/Documents/Publicacions/ddr_8.pdf>.
- CRIIT [Centre de Recerca i Innovació de les Indústries Turístiques] (2007). *La gestió del turisme actiu a Catalunya. Informe final*.
- EUROPARC ESPAÑA. *Carta Europea de Turismo Sostenible* [en línia]. <<http://www.redeuroparc.org/actividades/carta-europea-turismo-sostenible>>.
- EUROPARC ESPAÑA; FUNDACIÓN FERNANDO GONZÁLEZ BERNÁLDEZ (2016). *Guía de buenas prácticas para el desarrollo de carreras por montaña en espacios naturales protegidos* [en línia]. <http://www.redeuroparc.org/system/files/shared/Publicaciones/EUROPAC_Manua112.pdf>.
- FOLCH, Ramon *et al.* (1988). *Natura, ús o abús? Llibre Blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*. Segona edició. Barcelona: Barcino.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2015). *Pla de foment del turisme de natura als espais naturals protegits de Catalunya* [en línia]. <http://parcsnaturals.gencat.cat/web/.content/home/zona_volcanica_de_la_garrotxa/novetats/documentos_i_enllacos_novetats/20150724_00-PF_TURISME_NATURA_ENP_GENCAT_Print_def.pdf>.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2017). *Codi de bones pràctiques en l'organització i celebració de curses i marxes per muntanya* [en línia]. <http://www.gencat.cat/mediamb/publicacions/monografies/codi_bones_practiques.pdf>.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, RAMADERIA, PESCA I ALIMENTACIÓ (2002). *Pla estratègic de caça a Catalunya* [en línia]. <http://agricultura.gencat.cat/ca/ambits/medi-natural/casa/dar_estudis_informes/dar_pla_estrategic_caca_catalunya/index.html>.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, RAMADERIA, PESCA I ALIMENTACIÓ (2016). *Dades estadístiques de l'activitat cinegètica a Catalunya. Temporada 2015-2016* [en línia]. <<http://agricultura.gencat.cat/web/.content/06-medi-natural/caca/enllacos-documents/estadistiques-indicadors/fitxers-binariis/dades-estadistiques-activitat-cinegetica-catalunya-temporada-2015-2016.pdf>>.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, RAMADERIA, PESCA I ALIMENTACIÓ (2016). *Programa de seguiment de les poblacions de senglar de Catalunya. Temporada 2015-2016* [en línia]. <<http://agricultura.gencat.cat/web/.content/06-medi-natural/caca/enllacos-documents/informes-tecnics/programa-seguiment-poblacions-senglar-sus-scrofa/fitxers-binariis/programa-seguiment-poblacions-senglar-sus-scrofa-temporada-2015-2016.pdf>>.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'INNOVACIÓ, TURISME I EMPRESA; UNIVERSITAT DE BARCELONA (2009). *Atles de turisme de Catalunya* [en línia]. <<http://www.atlesturismecatalunya.cat/>>.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE TERRITORI I SOSTENIBILITAT (2006). *Pla director de les estacions de muntanya* [en línia]. <http://territori.gencat.cat/ca/01_departament/documentacio/territori-i-urbanisme/ordenacio_territorial/pla_director_de_les_estacions_de_muntanya/>.

GENERALITAT DE CATALUNYA; INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). *Tercer Informe sobre el canvi climàtic a Catalunya* [en línia]. <http://cads.gencat.cat/web/.content/Documents/Publicacions/tercer-informe-sobre-canvi-climatic-catalunya/TERCER_INFORME_CANVI_CLIMATIC_web.pdf>.

INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL (2010). *Quadern de precaucions i bona pràctica fotogràfica a la natura*. Societat Catalana de Fotògrafs de Natura [en línia]. <<http://fotografsnatura.blogspot.com.es/2011/05/quadern-de-precaucions-i-bona-practica.html>>.

INSTITUT CERDÀ; OBRA SOCIAL DE LA CAIXA (2015). *Impacte econòmic i social dels espais naturals protegits de Catalunya* [en línia]. <https://obrasociallacaixa.org/documentos/10280/586356/impacto_economico_y_social_espacios_naturales_protegidos_catalunya_ca.pdf/7bba22d9-8563-483b-9eee-9325bcd44c5>.

MALLARACH, Josep M. (coord.) *et al.* (2008). *Protegits de fet o de dret? Primera avaluació del sistema d'espais naturals protegits de Catalunya*. Institució Catalana d'Història Natural [en línia]. <http://ichn.iec.cat/Avaluacio_Espais.htm>.